

Sin mors datter?

Hvordan konstruerer kvinner «sterke» morsminner? Hvordan posisjonerer kvinner seg i egne relasjoner i lys av et spesifikt minne?

Sølvi Våge

VID vitenskapelige høyskole

Diakonhjemmet

Masteroppgave

Master i familierapi og systemisk praksis

Antall ord:21906

31.05.17

Sammendrag

Alle har minner, og derfor er «sterke» minner om mor relevante å undersøke med tanke på forestillinger om hvordan et moderskap skal utøves.

Denne masteroppgaven i familierapi og systemisk praksis handler om hvordan en gruppe kvinner konstruerer «sterke» morsminner og hvordan de posisjonerer seg i egne relasjoner i lys av sterkt morsminne. Jeg har brukt minnearbeid som metode og Foucauldiansk diskursanalyse og Foucaults teorier om makt i bearbeidelse av minnene.

Jeg har vært opptatt av sirkulariteten mellom den ytre konteksten og vårt indre liv. Hvordan de indre opplevelsene i lys av et minne, kan stå i motsetning til diskursive forventninger og kan representere konflikt med vår selvopplevelse og tilhørighet til andre

Analysen min viser at materialet i hovedsak er preget av tre dominerende diskurser; *Diskursen om det kjønnede moderskapet, forestillingen om moderskapets uendelige ansvar og morskjærlighetens tatt-for-gitthet.*

Materialet viser at det er dominerende moderskaps diskurser i «sterke morsminner- og i tillegg hvordan diskursene har innflytelse på hvordan kvinnene oppfatter seg selv og hvordan det preger deres samspill og sosiale praksis. Arbeidet viser med minnetekstene hvordan følelser knyttes til kjønn, og hvordan følelser som skam og ansvar utløses dersom de dominerende moderskapsforestillingene ikke innfris. Materialet taler for at kvinnene fremdeles ser seg som primæromsorgsperson- som har større ansvar for hvordan barna har det. Likeledes viser undersøkelsen at «sterke» morsminner rommer moderskapsdiskurser som har innflytelse på kvinnenens selvopplevelse, hennes subjektive posisjonering i relasjon til andre- og opplevelse av handlingsfrihet. Like viktig er det å fremholde at materiale også viser at kvinnene aktivt motsetter seg undertrykkende strukturer med utgangspunkt i et «sterkt» minne.

Masteroppgaven er skrevet utfra et sosialkonstruksjonistisk perspektiv- og mitt utgangspunkt er at all kunnskap er konstruert og kontekstavhengig. Gyldig kunnskap må derfor tilpasses til det forhold som skal forklares eller undersøkes.

Opgaven viser at diskursive forestillinger og kunnskap er i kontinuerlig endring, samtidig som de sterke minnene avdekker at dominerende moderdiskurser er varige. Arbeidet med oppgaven har gitt meg ny forståelse av nødvendighet av å utforske minner for å utfordre makten i dominerende diskurser.

Abstract

Everybody has memories, that's why «strong» memories of one's own mother are relevant to explore considering notions on how to exercise motherhood.

This master thesis in family therapy and systemic practice is about how a group of women constructs «strong» memories of their own mother and how they position themselves in their own relations regarding to this. I have used memory work as a method and Foucauldian discourse analysis, and Foucault's theories about power while working with the memories.

My primary concern has been on the circularity between the outer context and our inner life. How the inner experiences in light of a memory can be in contrast to discursive expectations, and represent a conflict to our self-perception and affiliation to others. My analysis shows that the material in main is characterized by three dominant discourses; *The discourse on the gendered motherhood, the idea of the endless responsibility of motherhood, and mother's love being taken for granted.*

The material shows dominant motherhood discourses in «strong» memories of mother – and how the discourses have influence on how the women perceives themselves, how it affects their interactions and social practice. The work with the memory texts shows how emotions connect to gender, and how emotions like shame and responsibility occur if the dominant motherhood notions are not fulfilled.

The material suggests that the women still see themselves as the primary caregiver – who has the greatest responsibility for the wellbeing of the children. Likewise the survey shows that «strong» memories of their own mother contains discourses on motherhood that influence the women's self-perception, their subjective positioning in relation to others – and their sense of freedom of action. It's however just as important to emphasize that the material also show the women actively opposes suppressive structures on the basis of a «strong» memory. The master thesis is written from a social constructionist perspective – and my base is that all knowledge is constructed and dependent on context. Valid knowledge therefore has to be adapted to what's being explained or examined.

The thesis shows that discursive notions and knowledge is in continual change. At the same time the “strong” memories reveal that dominant discourses om motherhood are lasting. Working on the thesis has given me a new understanding of the necessity of exploring memories in order to challenge the power of dominant discourses.

Forord

Jeg vil takke flere for at jeg har nå kommet i land med mitt mastergradsprosjekt.

Først og fremst takker jeg informantene som stilte opp i minnearbeidsgruppen- som åpent delte sine minner, erfaringer og følelser. Slik har jeg fått tilgang til refleksjoner over sosial praksis og tatt for- gitte sannheter om moderskapet. Å dele disse minnene med meg og hverandre er modig og sterkt. Det har også gitt meg ny forståelse av betydningen av å utforske minner for å utfordre makten i dominerende diskurser, dette er verdifullt både personlig og i det terapeutiske arbeid.

Takk til mine medstudenter i minnegruppa, Fredrik, Hege og Annette for gode diskusjoner og avklaringer underveis.

Takk til min kyndige veileder, Anne Øfsti, for kritiske refleksjoner og forløsende drøftinger!

Takk til gode venner og til søsteren min for oppmuntring og overbærenhet!

Til sist takker jeg mannen min, Morten, og barna mine, Mikael og Josefine. For omtanke, tålmodighet og forståelse!

Sølvi Våge

Krokstadelva, Mai 2017

Innhold

1.0 Innledning	6
1.1 Tema og problemstilling	6
1.2 Oppgavens kapittelinndeling	6
1.3 Situering i egen tekst	6
1.4 Kunnskapens gyldighet	8
1.5 Minner	9
1.6 Minner som konstruksjoner	9
1.7 Selvet versus identitet	10
1.8 Selvbegrep og familierapi	10
1.8.1 Selvbegrepet i lys av diskurspsykologien	11
1.8.2 Kjønn i et diskursperspektiv	11
1.8.3 Tilknytning og tilhørighet	11
1.8.4 Posisjoneringsbegrepet	13
2.0 Teoretiske perspektiver	14
2.1 Foucault og diskurser	14
2.2 Rådende diskurser	15
2.3 Minnearbeidets epistemologi	16
2.4 Minnearbeid i lys av Foucaults diskursanalyse	17
2.5 Foucaults maktbegrep og minnearbeid	18
2.6 Det kjønnete moderskapet	22
3.0 Metode: Gjennomføringen av et minnearbeid og tilrettelegging for analyseprosessen.	25
3.1 Design	25
3.2 Forberedelse	25
3.3 Pilotprosjekt	26
3.4 Gjennomføringen av et minnearbeid som workshop	27
3.5 Rekruttering av informanter og etiske refleksjoner	27
3.6 Skrivning av minner	30
3.7 Analyseprosess	33
3.8 Min rolle som forsker	33
3.9 Foucauldiansk diskursanalyse	33
3.10 Beskrivelse av analyseprosessen	34
3.11 Forskningsspørsmål	35
3.12 Fremgangsmåte	35

3.13 Tilrettelegging for analyse	37
4.0 Analyse og eksempler fra empirien.	38
4.1 Tema i minnene	38
4.1.1 Minner i lys av historisk kontekst	39
4.2. Det kjønnede moderskapet	40
4.3 Det kulturelle imperativ om å få barn	47
4.4 Forestillingen om moderskapets uendelige ansvar	49
4.5 Morskjærlighetens tatt-for-gittethet	53
5.0 Oppsummerende refleksjoner	57
6.0 Oppgavens troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet	59
6.1 Masteroppgavens troverdighet	59
6.2 Masteroppgavens bekreftbarhet	60
6.3 Oppgavens overførbarhet	61
7.0 Avslutning	62
Litteraturliste	64
Vedlegg 1. Transkriberte minnetekster	69
Vedlegg 2. Forespørsel om deltakelse	74
Vedlegg 3. Meldepliktskjema, svar fra NSD	75

1.0 Innledning

1.1 Tema og problemstilling

Minner er en viktig kilde til å forstå kompleksiteten i hvordan mennesker forstår, deltar og finner mening i livet (Willig, 2013). Denne oppgaven handler om hvordan kvinner konstruerer sterke minner om sin mor, hvilken opplevelse og betydning et sterkt morsminne har for hvordan kvinner posisjonerer seg i sine relasjoner. Jeg har gjennomført et minnearbeid med fire voksne kvinner og lys av sterke morsminner har gjennom dette arbeidet kommet frem til moderskapsdiskurser som har betydning for hvordan kvinner både produserer, opprettholder, men også bryter med tradisjonell feminin praksis som er knyttet til moderskapet.

Mitt fokus retter seg mot å utforske hvordan sterke minner om mor konstrueres og hvordan disse konstruksjonene snakker inn i diskursive forestillinger om hva en mor kan gjøre og ikke.

Problemstillingen har er todelt og er som følgende:

Hvordan konstruerer kvinner «sterke» morsminner? Hvordan posisjonerer kvinner seg i egne relasjoner i lys av et spesifikt minne?

1.2 Oppgavens kapittelinndeling

Det er viktig å tilpasse sin analysestrategi til det unike forskningsprosjekt (Jørgensen og Phillips, 1999) -og min teoretiske forankring og valg av analyse beskriver jeg i kapittel en. I kapittel tre viser jeg den metodiske gjennomføringen og de analytiske perspektivene som jeg har brukt i oppgaven. I kapittel fire viser jeg eksempler fra materialet gjennom hovedtema i minneteksten- hvilke historiske og kontekstuelle faktorer som har vært bakteppe for de dominerende diskursene som viser seg i det samlede materialet. I kapittel fem oppsummerer jeg og reflekterer over resultatet av analysen. I kapittel seks diskuterer jeg oppgavens troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet. Kapittel sju er avslutningen på oppgaven.

1.3 Situering i egen tekst

Denne oppgaven er skrevet som et prosjekt med fire andre studenter ved VID vitenskapelige høgskole, alle har fokusert på minner og brukt minnearbeid som metode. Vi har imidlertid

skrevet selvstendige prosjekter, men har hatt glede og nytte av samarbeid og utforsking av metoden og refleksjoner før, under og etter undersøkelsen.

Både i arbeid og hjemme har minner hatt en sentral plass i mine refleksjoner, tanker og handlinger. Fra å være ei lita jente, til å bli ungdom - og senere voksen kvinne og mor, har minnene fulgt meg som en normativ ledsager og vitneprov på hvordan jeg oppfatter og tolker andre. Små glimt eller lange sekvenser av minner har fylt meg når jeg har stått i nye og ukjente situasjoner eller i følelsesmessige omveltninger. Det har vært et omdreiningspunkt for hvordan jeg velger å handle. Minnene utgjør den jeg er og setter retning for der jeg skal.

Refleksjonene rundt det å bli mor har bidratt til at jeg har kjent på hvordan dominerende moderdiskurser setter i sving tvil og følelse av å ikke strekke til- og mange ganger har jeg tenkt på hvorfor dette har så stor makt over meg som tross alt er en voksen kvinne, med høyere utdanning og meningers mot. Jeg har hatt en spirende tanke om at jeg selv- og andre kvinner med meg, har bidratt til denne usikkerheten omkring morsrollen- om jeg er god nok til å håndtere dette uendelige ansvaret, også på et mer ubevisst plan. Jeg har i dette prosjektet oppdaget at minner og analyse av disse er en gylden inngangsport for å bli bevisstgjort hvordan vi tilpasser oss sosiale strukturer og hvilken makt dette kan ha for hva vi opplever er mulig å tenke, mene og handle.

Likeledes har dette vært et fokus i mitt arbeid som familieterapeut - hvordan dominerende forestillinger generelt kan skape fastlåste opplevelser og mangel på handlingsalternativer. Jeg er opptatt av hvilke forestillinger om moderskapet er fremtredende hos meg som terapeut og hvordan dette preger mitt syn på hvordan hjelpe familien og hjelpe deres relasjoner.

Min bakgrunn påvirker hvordan jeg ser på moderskapet- og hvordan jeg analyserer minner i denne undersøkelsen. Jeg har opparbeidet meg kunnskap som jeg bruker i bearbeidelsen av materialet. Mine egne minner og forestillinger om moderskapet gjør meg åpen for å fange opp forestillinger, men fordrer også at jeg aktivt holder meg våken for andres opplevelser og ideer. Jeg har derfor drøftet mine funn i den kollektive analysen med mine informanter og siden med min veileder og medstudenter. I tillegg har jeg sendt resultatene av analysen til informantene for innspill og gjennomlesning- dette for å forsøke å distansere egne opplevelser i materialet.

1.4 Kunnskapens gyldighet

Forestillingen om vitenskapelig forskning som den eneste gyldige kunnskapsbase henger igjen fra positivismens tidligere dominerende stilling og dens syn på kunnskap. Positivismen har sitt utspring fra naturvitenskap, hvor målet er å objektivt forklare allmenne og lovmessige årsakssammenhenger i naturen. Kunnskapen er kun gyldig hvis den er objektiv og etterprøvable. I praksis finnes ikke positivisme lenger som en rendyrket retning (Thomassen, 2006:144) og man har heller blitt opptatt av flere kunnskapssyn innenfor forskning.

Utgangspunktet mitt er at all kunnskap alltid er en fortolket versjon av virkeligheten- det er ikke mulig å oppnå absolutt objektiv og gyldig virkelighet. I denne oppgaven definerer jeg kunnskap til å *være bevisst* en forståelse av noe, med mulighet til å bruke denne for en bestemt hensikt (Solem mfl., 2008). Det viktigste er vår holdning til kunnskap- og hvilken rett til sannhet og gyldighet vi gir den. I det poststrukturelle vitenskapssyn og i diskursteorien understrekes behovet for synliggjøring av forskerens rolle og posisjon i alle faser av prosessen. (Alldred og Burman, 2005:182). I lys av denne forankringen kan jeg ikke møte et felt eller situasjon forutsetningsløst, min erfaring og mine forforståelser preger min fortolkning. Diskursteorien forutsetter at all kunnskap er konstruert- og analysen kan derved ikke løsriveres fra denne vitenskapsteoretiske forankringen. Av samme grunn har jeg valgt å presentere min analysestrategi som teoretisk perspektiv senere i oppgaven. I dette prosjektet har fokuset mitt vært å teoretisere og å løfte frem et perspektiv om at vi forstår og fortolker verden gjennom språk og handling -og hvordan denne fortolkningen bidrar til å forme vår selvopplevelse, relasjoner og sosiale praksis.

Diskursanalysen har sine grunnleggende premisser i sosialkonstruksjonismen, strukturalismen og poststrukturalismens språkfilosofi (Jørgensen og Phillips, 1999). Forenklet og avkortet vil jeg kort oppsummere disse retningene til å nevne at de har noen felles premisser:

- Et felles kritisk perspektiv til objektiv kunnskap, hvor det ikke finnes én, men flere fortolkninger som fremtrer som sanne.
- Holdningen om at kunnskap har sitt opphav i kulturell og historisk kontekst.
- Og til slutt at i all kunnskap oppstår interaksjoner.

Med et sosialkonstruksjonistisk perspektiv forstår jeg våre liv som historier, vi spiller selv hovedrollen (Gergen og Gergen, 2005). Slik jeg ser det er det en produktiv sammenheng mellom ord og handlinger i livet, uten språket og fortellingen er det ingen forståelse eller mening. Anderson (2003) har et utgangspunkt i sosialkonstruksjonistisk tekning, hennes perspektiv favner mine intensjoner i terapeutisk utøvelse godt, blant annet ved hennes

filosofiske holdning og «ikke-vitende» posisjon (Anderson, 2003:96). Denne posisjonen dreier seg om å utforske og utvikle sin egen forståelse gjennom dialog. Utgangspunktet er idéen om at kunnskap og mening skapes kontinuerlig i relasjonen med andre. Min holdning er at klienten er ekspert på sitt eget liv og terapeuten er den ikke-vitende. Dette betyr ikke at jeg ikke har kunnskaper, men at jeg har en holdning om at terapeuter ikke kan vite hvordan klienter «egentlig» har det. Dette fordrer at jeg gjennom både terapeutiske handlinger og holdninger viser at jeg trenger å vite mer om det som blir sagt- og at klienten informerer meg istedenfor det motsatte.

Narrativet er i språket, det konstruerer våre liv og gir felles forståelse, samtalene er vårt sosiale bånd (Andersen, 2003:264-268). Hvordan vi konstruerer minner og hva vi vektlegger i vår historie og erfaring, er preget av de rådende diskursene i samfunnet. Vi trer frem gjennom de historiene som blir fortalt oss og de historiene vi velger å fortelle om oss selv. Med dette perspektivet har jeg hatt en ide om at sterke morsminner kan ha betydning for vår fortolkning og vektlegging av ulike livstemaer- og hvordan vi velger å leve våre liv.

1.5 Minner

Vår hukommelse og våre minner danner vår opplevelse av hvem vi er. Har vi glemt hva vi heter, hvor vi kommer fra, og hvem som er våre nære, mister vi oss selv. Alt vi har lært og som gjør oss i stand til å fungere i hverdagen, og historier fra barndommen ligger lagret i hukommelsen. Professor ved psykologisk institutt i Oslo, Anders Fjell, forklarer at når vi rekonstruerer et minne så settes biter av informasjon sammen, særlig med hensyn til episodisk hukommelse, altså levende minner fra våre egne liv (2013)

Hukommelsen er altså ikke bare en sentral del av vår identitet, men den er sentral i det offentlige rom. Minnene sier noe om hvordan våre relasjoner til andre mennesker er og hvordan vi tilpasser oss de ulike rollene som vi har i samfunnet.

1.6 Minner som konstruksjoner

Jeg er opptatt av hvordan kvinner konstruerer et sterkt minne om mor og deres beskrivelse av hva minnet betyr for opplevelsen av seg selv i relasjon til andre. Minnene våre har stort sett utgangspunkt i en virkelig hendelse. Men minnene forandrer seg med refleksjon over tid- og ulike minner vil ha forskjellig betydning for oss i forskjellige faser og situasjoner. Det er denne konstruksjonen (refleksjonen over minnene) og ikke selve gjenkallelsen av ulike

hendelser som har vært fokus for min oppgave. Gjennom vår søken etter mening, sammenheng og tilhørighet i det sosiale livet, konstruerer og rekonstruerer vi minner. Gjennom ulike roller og posisjoner- som eksempelvis mødre og døtre, tilegner vi oss hva som er gjeldende kulturelle normer og regler i et samfunn. Ny kunnskap og erfaring kaster lys over gamle hendelser og gjør at vi reflekterer over diskursive motsetninger (Crawford et al., 1992). Dette utfordrer tidligere forståelse av hva som er mulig å tenke og gjøre som eksempelvis kvinne og mor. Minnene er altså ikke bare viktig for hvem vi er i dag – de forteller oss noe om våre relasjoner og hvordan vi forestiller oss vårt fremtidige liv. Dette er igjen er viktig for hvilke valg og avgjørelser vi tar for oss selv i samspill med andre- således representerer minnene en sirkulær sammenheng for oss.

1.7 Selvet versus identitet

Denne oppgaven omhandler blant annet hvordan minner om mor skaper identitet og et selv. Jeg vil her redegjøre for mitt innhold i begrepene.

Identitetsbegrepet beskrives ulikt i forskjellige teorier. «Identitet» kan beskrives som personligheten eller det karakteristiske ved et individ. «Selv» er et begrep som er mer brukt i abstrakt eller global kontekst, mens «identitet» er knyttet til spesifikke aspekter ved selvdefinering (Deaux, 1992). Andre igjen hevder at «personlighet» og «selv» er synonymer (McMartin, 1995). I mitt arbeid tar jeg utgangspunkt i begrepene under ett og bruker selvet som felles benevnelse og differensierer der det skaper mening.

1.8 Selvbegrep og familierapi

I mange sammenhenger er selvbegrepet et av flere ord vi bruker for å avgrense og markere forskjeller mellom oss. I ulike terapiretninger har selvforståelse og selvbegrepet tradisjonelt sett vært knyttet til individet, selv om også forholdet til andre har vært involvert i terapiforløpet. Likeledes har patologiforståelsen også hatt et individuelt fokus og kan i mange sammenhenger nesten oppfattes som en forståelse av identitet (Johnsen, Sundet og Torsteinsson, 2008). Fokuset har da gjerne vært på hva som hindrer individet til å nå sitt fulle potensiale (ibid). Med et systemisk utgangspunkt er jeg opptatt av at lidelse ikke alene kan forklares som et resultat av vanskelige erfaringer og tilstander i individet- men må forstås og arbeides med, i et relasjonsperspektiv.

1.8.1 Selvbegrepet i lys av diskurspsykologien

Diskurspsykologien baseres på sosialkonstruksjonistiske premisser (Jørgensen og Phillips, 1999:114). Diskurspsykologene beskriver selvet som en ikke- isolert autonom agent, men gjennomført sosial. Fokus er hvordan identitet dannes, forandres og omskapes i sosial praksis (ibid). Med denne oppfattelsen av selvet utviskes grensen mellom en ekstern verden utenfor individet og en intern psykologisk verden. Diskurspsykologien oppfatter identitet som diskursiv- og avviser derved at folk har en fast identitet- de har flere fleksible identiteter, som kan forstås som produkter av forskjellige diskurser (Jørgensen og Phillips, 1999). I mitt arbeid har jeg vært opptatt av hvordan ulike diskurser er representert i et «sterkt» minne om mor og hvordan kvinner posisjoner seg og opplever seg selv i forhold til diskursen i sine relasjoner. Dette vil jeg utdype mer senere i oppgaven.

1.8.2 Kjønn i et diskursperspektiv

Et annet sentralt element for min undersøkelse er hvordan et sterkt minne om mor gjør seg gjeldende i informantenes beskrivelse av kjønnsidentitet.

Kjønnsidentitet er viktig i alle kulturer over hele verden og bestemmer mye i forhold til oppdragelse, kjønnsroller og forhold til det annet kjønn. «Menneskers kjønn er med på å legge grunnleggende føringer på måtene vi inngår i relasjoner på, og dermed på hele samfunnsordningen og alle dens uttrykk» (Markussen og Lotherington, 1999:20). Jeg har fanget opp og tematisert konstruksjoner av kjønn og viser dette gjennom utdrag fra mitt materiale. I oppgaven vil jeg tematisere hvordan konstruksjonen av kjønn kan handle om å forme og strukturere egen identitet og subjektivitet gjennom praktisk adferd (Moore, 1994, 1999). Utgangspunkt mitt er at kjønn er foranderlig og ikke er statisk som struktur og relasjon- og jeg viser dette gjennom eksempler hentet fra mitt materiale.

1.8.3 Tilknytning og tilhørighet

Minner om mor avdekker diskurser om relasjoner mellom mor og barn i form av tilknytning og tilhørighet, her redegjør jeg kort for min forforståelse og bruk av disse begrepene i mitt arbeid.

Tilknytningsteori, slik den ble formulert av Bowlby på 1970-tallet har hatt stor betydning for omsorgspolitikken for barn (Killen, 2003). Bowlby (1907 – 1990) er kjent for sin utvikling av den teoretiske referanserammen for studiet av tilknytning mellom foreldre ved å integrere

etologisk, psykodynamisk og systemisk teori. Tilknytningsteori fokuserer på et grunnleggende atferdssystem kalt tilknytningsatferdssystemet. (Bowlby i Killen, 2003:573). Hovedtrekkene i denne teorien er beskrivelsen av dynamikken bak dannelse og utvikling av nære følelsesmessige bånd mellom mennesker, og da i hovedsak mellom mor og barn. Et sentralt element i utviklingsteorien er at kvaliteten på den tidlige tilknytningen former og utvikler barnets evne til emosjonell og sosial utvikling- og hvilken innvirkning det har for fremtidige relasjonsferdigheter og psykisk helse (Killen, 2003). De utviklingspsykologiske teoriene har vanligvis blitt møtt med skepsis hos mange familieterapeuter (Johnsen, Sundet og Thorsteinson, 2008:13). Det er forskjellige grunner til dette. Mange av teoriene er patologiorienterte og legger i liten grad vekt på ressurser som familieterapeuter tufter sitt arbeid på. «Fortiden ble oppfattet som en mørk skygge som må utforskes og bearbeides» (Johnsen, Sundet og Thorsteinson, 2008:13). Mitt utgangspunkt både som mastergradsstudent og kliniker er ikke et enten eller, men både og perspektiv. Jeg mener at familieterapifeltet har nytte av kunnskap om barns tidlige tilknytning, utvikling og sosial forståelse – og at vi alle bærer med oss en bagasje av tidligere kunnskap og erfaring som påvirker oss i hvordan vi forstår og samhandler med andre. Samtidig mener jeg at utviklingspsykologien og tilknytningsteori ikke kan stå uten det systemiske perspektivet, jeg støtter meg til psykolog Magne Mæhle som i sin doktorgrad: *Re inventing the child in family therapy: An investigation of the relevance and applicability of theory and research in child development for family therapy involving* (2005) fremholder at familieterapi og utviklingspsykologi har et interessefellesskap ved at begge er opptatt av hvordan mening blir skapt gjennom felles fortolkning (Mæhle, 2005). Det sentrale for meg er hvordan vi håndterer vår bakgrunn i relasjon og samspill med andre.

Tilhørighet skjer i samspill av ulike faktorer som gjør at en person føler seg «hjemme» i et lokalmiljø eller samfunnet som helhet. Dette kan dreie seg om geografiske røtter, alder, kjønn, utdanning, yrkesaktivitet, religion og andre ting. I systemteorien er fokuset på relasjoner, det vil si at fenomener blir forstått som en del av et samspill og ikke som et individuelt anliggende. Den sirkulære prosessen i konteksten, mellom stedet, relasjonene og tiden er sentralt for hvordan man forstår fenomenet (Jensen, 2009). Med forankring i det systemisk forståelse er jeg opptatt av begrepet tilhørighet som et *relasjonelt* begrep, som baserer seg på samspill mellom individ og omgivelser- og som kan bekreftes i forhold til omgivelsene på ulike måter (Almås, 2004). Jeg har i dette arbeidet vært opptatt av å utforske sirkulariteten mellom den ytre konteksten og vårt indre liv. Hvordan de indre opplevelsene, her i lys av et

minne, kan stå i motsetning til forventninger vi møter i våre relasjoner- som igjen kan representere en konflikt med vår selvopplevelse og tilhørighet til andre. I oppgaven er derfor ikke tilknytningsperspektivet tematisert utover at den er en del av min forforståelse.

1.8.4 Posisjoneringsbegrepet

Posisjoneringsbegrepet er utviklet av Bronwyn Davies og Rom Harrè og henspeiler på en persons posisjon eller lokalisering i forhold til ulike diskurser (Davies og Harrè, 1990). Tanken er at diskurser- måter å forstå verden på- blir konstruert gjennom språket, og at individet posisjonerer seg i forhold til de diskurser som er tilgjengelige. Haug og hennes kollegaer var opptatt av å utforske hvordan kvinnelig sosialisering og feminin praksis ble inkorporert i kropp og i selvet. De ville finne ut hvordan de selv hadde spilt en aktiv rolle i konstruksjonen av kvinnelig identitet selv på områder som virker undertrykkende (Haug, 1987). I prosjektet mitt er jeg opptatt av hvordan et «sterkt» morsminne innvirker på hvordan informantene posisjonerer seg i forhold til diskursen gjennom hva hun oppfatter er mulig å tenke, mene, handle som kvinne og mor. Hvilken posisjon hun blir tildelt av andre- gjennom de føringer, holdninger og krav som voksne kvinner møter i sitt private og sosiale liv, samt hvilke implikasjoner det har for hvordan hun oppfatter og vurderer seg selv sett i forhold til sitt minne og gjennom sin sosiale praksis.

2.0 Teoretiske perspektiver

I dette kapitlet vil jeg vise min teoretiske bakgrunnsforståelse. Minnearbeid og diskursanalyse kan forstås både som teori og metode og jeg har derfor valgt å ta dette med inn i kapitlet for mine teoretiske perspektiver. Jeg er blant annet inspirert av Foucaults diskursteori og diskursbegrep, hans teorier om makt og motmakt -og prosedyrer for å regulere diskurser. Jeg har vært inspirert av Frigga Haugs utvikling av minnearbeid og Crawford og hennes kollegaer videreutvikling av metode og teori for å avdekke diskurser i minner. Jeg redegjør her for hvorfor minnearbeid og diskursanalyse er nyttig for min forståelse og bearbeidelse av mitt materiale.

Senere i oppgaven kommer jeg til å benytte meg av noen teoretiske begreper fra diskursanalysen. Selv om disse begrepene også kan forstås som metodiske verktøy, har jeg valgt å presentere dem til sist i dette teorikapitlet. Sentralt i arbeidet er diskurser om morskapet- og diskurser om mor som kjønn. Jeg beskriver hva jeg legger i dette og viser senere hvordan disse diskursene kommer til uttrykk i minnene og har betydning for informantenes subjektposisjon og selvopplevelse.

2.1 Foucault og diskurser

Diskurser er sentralt for min oppgave og jeg sier derfor noe om hva jeg forstår med diskursbegrepet og dets utgangspunkt for diskursanalyse.

Diskurs er en bestemt måte å tale om og forstå verden, eller et utsnitt av verden (Jørgensen og Phillips, 1999). Michael Foucault regnes av mange som diskursens grunnlegger. (Schanning, 1996). Foucault mener at det er en sammenheng mellom kreftene i samfunnet slik de utvikler seg i institusjoner, i språket, og i individets opplevelse av verden. Diskursene former våre holdninger og historier. Foucault hevder at vår fremstilling av verden er tolkninger og derfor konstruksjoner som kan framtre som naturlige og selvsagte. Således skapes en kunnskap eller en kulturell dominans som vi ikke stiller spørsmål ved, men som likevel er normerende for vår sosiale praksis (Ulleberg, 2007). Det er diskursene som er med på å bestemme hva som er mulig å snakke om, hvordan en kan handle, hvem og hva som har med hverandre å gjøre, og ikke minst hvordan man kan forholde seg til det som sies og gjøres. Alt vi vet og hvordan vi vet det, er formet av gjeldende diskurser. Våre mødre og andre omsorgspersoner gir oss ulike arenaer for utforsking og retter vår oppmerksomhet til ideer, oppfatninger og følelser og

knytter oss til fellesskap. Slik blir vi formet av de diskurser som hersker (Hyle et al., 2008). Vi fødes inn i verden i relasjon til andre - vi stiller ikke spørsmål og undres over hva som er sant og virkelig, men blir gradvis og uvegerlig et resultat av og en aktør i det verdensbilde som vi er en del av.

Foucault presenterer forskningsprinsippet *diskontinuitet* når han studerer hvordan diskursene krysser hverandre, forskyves, virker tvingende og utelukker hverandre (Foucault, 1999:29). En diskursanalytisk tilnærming vil derfor legge vekt på hva som står i tekstene – men også hva som *ikke* står der. Hvilken informasjon kan vi hente ut når vi stiller spørsmål og tar stilling til; Hvilke konsekvenser gir det som står i teksten for praksis, og for hvem? Hvilke sosiale og subjekt-posisjoner trer frem i teksten? Gjennom en slik tilnærming legges hovedvekten på å problematisere det som blir konstituert: Hvorfor ble det sånn? Hvorfor står det ikke noe om det? Og hva kan det bety? Hva er dette egentlig et uttrykk for? Finner vi beslektede oppfatninger i andre tekster? Er den studerte teksten en del av en større diskurs? (Ulleberg, 2007). Med diskursiv konstruksjon tenker man at virkeligheten utvikles innenfor en kultur i sosial samhandling med andre og således har vi heller ikke en tilgang til objektiv viten om virkeligheten. Språkliggjøringen av ulike fenomener i våre liv, former og gir fenomenet en bestemt mening (Alldred og Burman, 2005:178). I diskursteorien er det disse meningene en sikter til med begrepet diskurs. Ved å utforske nedskrevne minner kan vi synliggjøre og få tilgang til diskurser som vi vanligvis ikke er klar over. Vi kan beskrive dette som en diskursiv rekonstruksjon. Med eksempler fra materiale vil jeg vise eksempler på hvordan diskurser om morsminne krysser og forskyver hverandre.

2.2 Rådende diskurser

I denne prosessen er det avgjørende å være bevisst hvilke diskurser eller bedre forklart forestillinger som jeg selv er en del av og som er rådende for hvordan vi snakker om vårt samfunn. Øfsti sier «Vi snakker, føler og handler ut fra de diskurser vi deltar i» (Øfsti, 2010). Vi lever ikke våre liv isolert, men i sameksistens og tilhørighet med omverden, vi påvirker og lar oss påvirke. Dette gir oss en pekepinn om hvordan ulike forestillinger gir oss ulik forståelse som kan påvirke oss i ulike retninger. Jeg har i mitt materiale vært opptatt av hvordan vi med å arbeide med et minne kan få flertydige og motstridende fortolkninger av virkeligheten.

2.3 Minnearbeidets epistemologi

Jeg er opptatt av hvordan makt skjules ulike i diskurser og hvordan eventuelt diskursive motsetninger og konflikter kan figurere i et sterkt minne. Jeg har brukt minnearbeid både som del av den teoretiske forankring i prosjektet, men også som metode. I neste kapittel vil jeg gå dypere inn i hvordan jeg har brukt minnearbeid i en trinnvis prosess for å få tak materiale og analyseprosessen. I dette kapittelet vil her redegjøre for minnearbeidets epistemologi da det er en del av mitt teoretiske utgangspunkt for videre bearbeiding av teksten.

Minnearbeid ble utviklet av en gruppe kvinner i samarbeid med den tyske sosiologen og feministen Frigga Haug (Haug, 1987). Metoden har sitt vitenskapsteoretiske utgangspunkt i poststrukturalismen og diskursanalyse er den analytiske tilnærmingen (Gannon, 2008:66). Minnearbeidet har som formål å studere hvordan vi sosialiserer oss inn i dominante verdier som danner en kultur. Arbeidet går blant annet ut på å gjøre en kollektiv diskursanalyse av et nedskrevet minne. Minnearbeid er basert på en antagelse om at vi husker det vi husker fordi det på en eller annen måte representerer noe problematisk, ukjent, eller uvant. Vi minnes noe dersom det bryter eller er i konflikt med vår alminnelige oppfatning - les diskurs, og derfor trer frem for oss. Jeg har brukt minnearbeid som en kollektiv analyse av skrevne minner. Dette åpner for å lete etter rådende diskursive praksisformer som tas for gitt eller oppleves som common sense. Hensikten er å utforske og teoretisere hvordan vi konstituerer oss inn i eksisterende sosiale relasjoner og maktkonstitusjoner i lys av egne minner (Haug, 1987:33). Haug mener at alt vi minnes består av relevante ledetråder, siden det er nettopp det vi minnes. Crawford mfl har videreutviklet metoden og sier i sitt arbeid «Emotion and Gender, constructing meaning from memory» at alle minner konstruerer relevante spor for konstruksjonen av et selv- og at minnearbeid kan avdekke prosesser av sosial konstruksjon av følelser og kjønn som nettopp er fanget i minnene og i de individuelle refleksjonene. (Crawford et al., 1992:38,39). Minnearbeid er arbeid med selve minnet, ikke hendelsene. Selv om alle minner oftest er referanser til noe som faktisk har hendt, så er selve minnet en rekonstruksjon av hendelsen. Vi rekonstruerer minnene våre etter hvert som vi erstatter det med mening som står i forhold til våre nyere livserfaring (Crawford et al., 1992). Minnearbeid gir meg muligheten til å få frem fortiden ved å sette fokus på tidligere spesifikke hendelser og handlinger -og hvordan vi reflekterer over dette. Jeg vil i mitt arbeid vise hvordan et nedskrevet minne og en kollektiv analyse snakker frem diskurser om mor- og hvordan dette innvirker på selvopplevelse og subjektiv posisjonering. De nedskrevne minnene er da i seg selv forskjellig fra narrativ og case-historier, da det er hendelser i minnene som i seg selv

beskriver og løfter frem hva som er subjektivt viktig- i motsetning til fortellinger hvor forklaringsmodeller og biografier er det vesentlige (Willig, 2013).

Mitt utgangspunkt er basert på at alt vi minnes inneholder relevante spor for dannelsen av vårt selv. De individuelle minnene skaper en kanal hvor handlinger er gitt retning- som er av betydning for vår selvopplevelse. Styrken ved å bruke minnearbeid ligger i potensialet til å forstyrre hegemonier i måter som vi ser og oppfatter verden. Konsekvensen av å bruke metoden kan følgelig åpne for muligheten for individuell og sosial transformasjon (Kaufman et al., 2001).

Som sagt tidligere er oppgaven forankret i sosialkonstruksjonistisk vitenskapsperspektiv. Crawford sier sosialkonstruksjonismen, til forskjell fra en mer psykodynamisk forståelse av det individuelle humør, fremmer et sterkt teoretisk standpunkt ved å hevde at følelser kun opptrer og aktiveres i ulike kontekster og interaksjoner (Crawford et al., 1992:36). Det er derfor et behov for en metode som både gjenkjenner og anerkjenner at følelser er konstruert i en type interaksjon både med seg selv og sitt indre liv og i interaksjon med andre. Ved å arbeide med minner og konstruksjoner åpner det seg muligheter for å stille spørsmål ved det gitte og det implisitte.

2.4 Minnearbeid i lys av Foucaults diskursanalyse

Minnearbeid er i sin form tett forbundet med diskursanalyse. Diskursanalyse forutsetter forestillinger om at all kunnskap er konstruert, og analysestrategien kan derved ikke løsrives fra dette vitenskapsteoretiske grunnlagssynet. På bakgrunn av dette vil jeg presentere både teori og analysestrategi i samme kapittel.

Diskursanalyse er studiet av hvordan vi skaper vår forståelse av verden (Jørgensen og Phillips, 1999:9). Det finnes ulike diskursteorier, og analysen kan gjøres på forskjellige måter. Michel Foucault regnes som sagt tidligere som grunnleggeren for diskursanalyse (Jørgensen og Phillips, 1999:21, Schaaning,1997:180). Foucault følger den generelle sosialkonstruksjonistiske premiss om at kunnskap ikke bare er en avspeiling av virkeligheten. Han fremholdt at sannheten er diskursiv konstruksjon- og det er forskjellige vitenskapsparadigmer peker ut hva som er sant og falskt (Jørgensen og Phillips, 1999:22). Foucault var opptatt av å avdekke strukturen i de forskjellige kunnskapsregimene- som regulerer hva som kan sies, hva som er utenkelig. Det finnes en rekke påstander som man ikke ville finne på å fremsette og som ikke ville gi mening for oss, historien danner regler for hva som gir mening (ibid). Foucault fremholder at våre ytringer eller språkhandlinger bærer med seg regler som regulerer det som allerede er sagt og som på forhånd er etablert praksis. Dette

kaller Foucault eksistensregler (Schaaning, 1996:64). Han hevder videre at våre språkhandlinger dannes og uttrykkes i tråd med vår allerede eksisterende oppfatning og mening. Foucault beskriver som dette mulighetslover. Mulighetslovene setter rammer for det som er innenfor og det som utelukkes diskursen (ibid). Diskursen er således mer enn språkhandlinger, det er forestillinger som representerer hva som er sant og virkelig innenfor ulike rammer i vårt samfunn. Våre språkhandlinger «iscenesetter et omkringliggende felt av andre utsagn, av praksiser og av institusjoner» (Schaaning, 1996:67). Jeg er opptatt av hvordan språk og ytringer produserer og opprettholder moderskapsdiskurser og hvordan dette kan tre frem i et sterkt minne om mor.

2.5 Foucaults maktbegrep og minnearbeid

Foucault snakker om makt i en utvidet forstand, verken som et gode eller et onde. Han fremholder at makten er sammenvevd med- og produserer kunnskap. Han er opptatt av hva makt kan produsere, skape og endre (Foucault, 1999). Makten beveger seg flytende og sirkulert. Makt og motstand er således størrelser som betinger hverandre og kan derved ikke eksistere uavhengig fra hverandre. Jeg ser Foucaults maktbegrep som sentralt i minnearbeidets intensjon-ved at teoriene understøtter og utfyller hverandre. Haug fokuserer på motsigende livserfaring og sosiale relasjoner slik de fremstår ideologisk i minnene våre, og er opptatt av hvordan mennesker plasserer seg selv i en dominant kultur (Haug, 1999). Jeg er opptatt av minnets betydning for hvordan vi posisjonerer oss - og hvordan et «sterkt» morsminne kan representere en makt i slik vi oppfatter oss selv og vårt handlingsrepertoar. Haug hevder at ved å gjøre minnearbeid kan motsigelser i konstruksjonen av identiteten og undertrykkende strukturer avdekkes. Ved å arbeide med disse motsigelsene tilrettelegger man for et mer sammenhengende syn på verden som kan åpne for endring (Haug, 1999). Jeg setter dette i sammenheng med Crawford's påstand om at våre minner og vår søken etter forståelse i minnene- er en del av vår selvkonstruksjon (Crawford et al.,1992). Som familieterapeut er jeg opptatt av et minnes betydning for hvordan individet tenker og posisjonerer seg i forhold til indre opplevelse og den innvirkning det har for samspill med andre. Haug hevder blant annet at minnearbeid gjør det mulig å plassere individet tilbake i psykologien, både metodisk og teoretisk uten at en begynner med en psykologisk individualisering. (Haug, 1999). Jeg ønsker å utforske om sterke morsminner har faktorer som dominerer, opprettholder eller skaper et brudd i kvinners opplevelse av seg selv i relasjon til andre - og hvordan denne eventuelle sammenhengen kan forstås. I henhold til Foucaults teori er som sagt diskursene normproduserende og tett forbundet med makt. (Schaaning, 1996:70). Gjennom

minnearbeidet har jeg vært opptatt av hvordan eventuelt sterke morsminner konstituerer seg inn i morsdiskurser og hvordan dette fremtrer og opprettholder konstruerte maktforhold. Foucault hevder blant annet at makt konstitueres og utøves gjennom diskurser som råder i ulike etablerte samfunnsinstitusjoner, eksempler er blant annet kunnskap og holdninger som formidles i barnehage, skole, helsestasjon, sykehus med mer. Diskurser og forståelsen formidles i forbindelse med eksempelvis lek, opplæring, helsekontroll, diagnostisering, media og så videre. Etterhvert fremstår kunnskapen som en allmenn oppfatning og viten for oss- og vi reflekterer ikke nødvendigvis over innhold, men tar det for gitt (ibid). Gjennom denne fremstillingen kan vi tenke at individet blir et objekt for kunnskap og makt bare ved å være deltaker i et samfunn. Som kvinner og mødre blir vi formet av ulike dominerende forestillinger om kvinner og morsutøvelse. Vi blir disiplinert til normalitet gjennom tilgjengelig kunnskap som vi får i kraft av å være i et samfunn som forstår oss selv på bestemte måter i lys av denne kunnskapen. (Sandmo, 1999:87). Minner kan som sagt tidligere inneholde spor av motsetninger, kontraster og inkonsistens. Det er disse «skarpe kantene» som kan fortelle oss noe om konstruksjonen av et selv (ibid). I dette prosjektet har jeg fanget opp noen skarpe kanter, som har vært avgjørende og førende for mening, valg og handlinger hos informantene- jeg har forsøkt å belyse hvordan dette innvirker på oppfatningen av oss selv. Jeg er inspirert av Haug som sier at vår personlighet ikke er gitt, men konstruert- og disse konstruksjonene preger vår oppfatning av oss selv;

(Aad et al., 2015) «Our personalities are not simply things that we received, were born with, or were predetermined but, rather, are constructed by the self. This self-construction within pre-existing structures implies that a personality has a story, a past. We attached meaning to our personas and use this meaning, or understanding of our personality, to determine the steps we take in the near present and distant future. If we reconstruct and remember ourselves as failures, we will approach new activities timidly. On the other hand we may perceive ourselves as having been born under a lucky star; our memories are full of success histories. Accordingly, we act energetic and straight forward in the future and seize the present.» (Haug, 1987:9)

Minnene våre vil prege vår selvopplevelse og fremtidige relasjoner. Gjennom denne prosessen har jeg ved hjelp av minnearbeid forsøkt å finne ut hvordan kvinner posisjonerer seg i forhold til ulike diskurser og hvordan denne posisjoneringen innvirker på hennes selvopplevelse i relasjon til andre. Jeg kommer tilbake til hvordan minnearbeidet og Foucaults maktbegrep har vært nyttig også i analysedelen.

I dette arbeidet har det kommet opp ulike diskurser om moderskapet- og utviklingen av denne. I oppgaven har jeg vært opptatt av hvordan et «sterkt» morsminne kan avdekke og opprettholde moderkapsdiskurser. Professor ved institutt for sosiologi og samfunnsgeografi Anne Lise Ellingsæter tar for seg moralperspektivet av moderskapet i sin artikkel « De «nye» mødrene og remoralisering av moderskapet» (2005) Her diskuterer hun hvordan moderskapet som institusjon – ideologisk, politisk og praktisk – har endret seg på minst like grunnleggende måter de siste tiårene som farskapsinstitusjonen. Hun mener at det har kommet til en tett underskog av moderskapsdiskurser med «regler» for hvordan den gode mor skal være (ibid: 373). Videre diskuterer hun hvordan moderskapsdiskurser fremstår som normative i den offentlige politikk og samfunnsdebatten ved at diskursene fremstilles som faktakunnskap. Dette dreier seg blant annet om bekymring for økende alder for graviditet og fødsel, forsiktighetsregler for hva man kan gjøre og ikke under graviditet- og foraninger om blant annet amming når barnet blir født (ibid:374). Vi kan altså oppdage dette gjennom de «rene» diskursene som handler eksplisitt om mødres sosiale praksiser og som i hovedsak er det vi vanligvis forbinder med det biologiske moderskapet og andre moderskapsdiskurser som dreier seg om det sosiale og politiske moderskapet (Ellingsæter, 2005). Andenæs (1996:399) er opptatt av utvikling og tilknytningsteoriens dominans i vårt samfunns syn på oppvekstvilkår og fremholder at det finnes så store fellestrekk i foreldres forestillinger om barns utvikling at vi kan kalle det «en moderne folkepsykologi». Ellingsæter sier at de ulike moderskapsdiskursene, som er omtalt ovenfor, fremtrer som metaforer i språket og blir en slags alminnelig oppfatning om hva som oppfattes som normalt -og som er innvevd i samfunnets makt og kunnskapsregimer (ibid:373). Kunsthistoriker og professor Siri Meyer underbygger hvordan forestillinger har posisjon språk og symboler ved at det skaper orden og distinksjoner. Språket er opprettholdende for forskjeller mellom normalt og unormalt, rett og galt, stygt og pent. Hun er opptatt av hvordan språk og bilder som defineres som den sanne virkeligheten blir tillagt stor makt (Meyer, I NOU 2003:19, kap 14.1). Jeg har vært opptatt av hvordan virkelighetsbilder av moderskapet opprettholdes og understøttes av institusjoner i samfunnet vårt- og hvilke diskurser om hvordan en mor bør og skal være som finnes i et sterkt morsminne. Det har blitt tydelig for meg at makten i diskursen ikke ligger i selve språket, men i virkningen som språket får når vi slutter opp om det. Det skjer i det diskursen beskrives eller fremtrer som fagkunnskap eller tar form som naturalisert og dagligdags. Uten denne tilslutning og anerkjennelsen har selve språket og symboler ingen makt. «Den symbolske makten er vanskelig å bekjempe da makten oftest er usynlig og vår anerkjennelse av den symbolske makten skjer oftest ubevisst» (ibid).

Honneth (2007:130) understreker denne symbolske makten – og hevder at det finnes en «intersubjektiv verdihorison» som inneholder «mother-blaming». Denne fremtrer i de naturaliserte «tatt-for-gitte» forestillingene i hverdagslivet, selvforståelsen og foreldreidentiteten. Forestillingene er formende og førende fordi de representerer en skjult mikromakt som er allesteds nærværende og ikke lokalisierbar.

Bente Hasle (2013) tematiserer blant annet den språklige makt og etablerte morsbilder i sin doktorgrad om kjærlighet og verdighet i tilfriskningsprosesser, og om foreldreskap når barn har en psykisk vanske. Hun stiller spørsmål om den sosiale konstruksjonen av moderne foreldreskap som ansvarlige (og skyldige). Hun hevder at det kan virke som om morsbilder etablerer så stabile moralske vissheter at de i liten grad forandrer seg. Hun fremholder at det er sentrale moralske verdier i hva det er å være gode nok foreldre. Hvor «mother blaming» er en dominant forståelsesmodell som gjør mødre til barn med en psykisk sykdom spesielt sårbare (ibid:283). Jeg mener at dette perspektivet også er relevant for mitt materiale. Ettersom informantene ofte tar utgangspunkt i moralske moderdiskurser både når de vurderer sine sterke morsminner og i bedømmelse av eget moderskapet.

I følge Honnet (2007) er morskjærligheten en betingelse for selvrealisering. Hvor den kulturelt danner en verdihorison hvor mødre posisjonerer seg, dette utgjør den store fortellingen om «mother-blaming» (Honneth, 2003:119) Gjennom å arbeide med tekster om sterke morsminner har jeg fått mulighet til å utforske språkets makt for å blant annet konstruere kjønn og andre morsdiskurser.

Kvinner har alltid blitt definert ut ifra eksisterende verdier og sosiale normer for moderskap utfra de idealer som finnes både i lovgivning og politikk (Ellingsæter, 2005). Blant annet vises dette gjennom det biologiske perspektivet som er forankret i den medisinske posisjon i samfunnet. Andre moderskapsdiskurser handler om sosiale eller politiske diskurser som blir formidlet til den gode forelderen- men som ofte knyttes tett opp mot diskursen for hva en god mor skal være (Ellingsæter, 2005). De sosiale og politiske diskursene omkring moderskapet i dagens moderne samfunn handler blant annet om bekymringer knyttet til dagens hektiske livsstil, organisering og disponeringen av tiden vi bruker i hjem og arbeid, skilsmissestatistikken, barnehageoppstart med mer. Dette blir satt opp mot faren for at barn og unge skal utvikle sosiale eller psykiske problemer. Ellingsæter utpeker denne bekymringen som en indirekte kritikk av de «nye» mødrene som kan forstås som tendenser til remoralisering av moderskapet med begrunnelse i hensynet til «barnets beste» (ibid: 374). Holdt opp mot Foucaults maktperspektiv ser jeg remoraliseringen som en disiplineringsmakt.

Hvor man ved hjelp av kunnskap og informasjon forsøker å disiplinere mødre til å ta riktige valg.

I arbeidet med minnetekster og i den kollektive analysen har jeg blitt opptatt av forestillingen om moderskapets uendelige ansvar. I mitt arbeid har jeg blitt inspirert av Stefansens (2008) artikkel «Et uendelig ansvar». Hennes beskrivelser om middelklassens foreldreskap viser seg også i mitt materiale. Selv om ikke hun ikke knytter ansvaret direkte opp mot kjønn i sin doktorgrad, så er det likevel mødrene som har det som sin viktigste oppgave å følge barnets utvikling slik at det kan utvikle seg optimalt som individ. Stefansen beskriver at middelklassens barn fordrer både ressurser og kompetanse, som krever en kontinuerlig tilstedeværelse og aktiv respons. I mitt materiale viser informantene hvordan dagens moderskaps diskurser tillegges en større verdi enn hva som var vanlig i deres oppvekst. Ellingsæter (2005:382) skriver også om et stadig økende fokus på barns behov og rettigheter – og hvordan dette øker kravene til foreldrearbeidet – og indirekte til «morsarbeidet». Diskurser og regler for hva «den gode mor» skal innebære har utviklet seg fra fokus på barnets fysiske til et uendelig ansvar for psykologisk omsorg og oppdragelse.

Senere i oppgaven vil jeg vise noen eksempler på hvordan et «sterkt» morsminne kan avdekke moderskapsdiskurser som igjen får implikasjoner for den subjektive posisjoneringen hos informantene.

2.6 Det kjønnete moderskapet

Som sagt tidligere er dette arbeidet skrevet med sosialkonstruksjonistisk forståelse. Dette innebærer perspektiver som åpner for muligheten å tenke seg at kjønn ikke bare har element av fysiske strukturer, men er noe vi gjør. Begrepet «å gjøre kjønn» (doing gender) har sitt utgangspunkt fra Candace West og Don H. Zimmermanns (1991) artikkel om hvordan det å «gjøre kjønn» legitimerer sosiale strukturer- og derfor etablerer mann/kvinne dikotomien som naturlig. De hevder at å «gjøre kjønn» innebærer å skape forskjeller mellom gutter og jenter som ikke er naturlige eller biologiske. Bronwyn Davies underbygger denne forståelsen i sine arbeider med barnehage- og skolebarn. Hun har synliggjort hvordan fortellinger formidler språklige virkeligheter (Davies, 2003). Fra et feministisk perspektiv problematiserer hun hvordan barn lærer diskursive praksiser preget av fastlåste forestillinger om kjønn. Davies mener at barn i møte med fortellingene bruker den verktøykassen av kjønnsforestillinger som samfunnet og kulturen tilbyr dem for å forstå seg selv og andre. Ved hjelp av disse forestillingene prøver barn å posisjonere seg på «rett måte». (Davies, 2003).

Den norske politikken fremheves som en arena hvor likestilling er kommet langt. Kvinners deltakelse i arbeidslivet er betydelig høyere om man sammenligner de fleste vestlige land utenfor Norden (NOU, 2003:19) Likefullt er det på sin plass å nevne at Norge stadig er ett av Europas mest kjønnsdelte arbeidsmarkeder. Det gjelder både i rekrutteringen til ulike yrker, forskjellige utdanninger og til lederposisjoner (NOU, 2003:19, Teigen & Reisel, 2014). Med utgangspunkt i det historiske bakteppet kan vi tenke at informantene har lært hvilke forventninger til hvordan kjønn skal gjøres ut fra rådende diskurser i oppveksten. Men, som både historien og samtiden viser, er vi aktive forhandlere av hvordan vi selv praktiserer kjønn, nettopp fordi vi «gjør kjønn» og «ikke er kjønn» Å være kvinne og mor blir da noe som praktiseres- ikke noe som er gitt.

« Doing gender means creating differences between girls and boys and women and men, differences that are not natural, essential or biological. Once the differences have been constructed, they are used to reinforce the essential of gender» (West og Zimmermann 1991:24).

Fra vi blir født blir vi kategorisert som menn og kvinner – gjør vi det som vi tror er forventet av oss som menn eller kvinner. Dette både skaper og opprettholder kjønnsforskjeller. Malin Noem Ravn og Siri Øyslebø Sørensen ved institutt for tverrfaglige kulturstudiers understreker dette perspektivet i sin artikkel «Karrierekvinn og mor» (2007). De skriver at valget om å få barn er det man kan kalle kulturelt naturalisert, i den forstand at det oppfattes ikke bare som normalt, men også naturgitt. De hevder også at barn hører til fra et biologisk prinsipp i utviklingen i et kjærlighetsforhold, og som et ledd i det individuelle livsløp. Ravn og Sørensen setter et skarpt fokus for vår forestilling om moderskap som kjønn, og som normerende for kvinner i dagens vestlige samfunn. Blant annet trekker de frem hvordan moderskapet fungerer som en kulturell bekreftelse av kvinnelighet. Hvor det å få barn forstås som en virkeliggjøring av normale sosiale forventninger. Det er en dominerende forestilling i samfunnet om at det å få barn og stifte familie fører til menneskelig vekst, som en fullendt bekreftelse av den voksne, modne kvinne (ibid). Selv om det i dag er langt større fleksibilitet og romslighet i de kulturelle normer for femininitet eller maskulinitet, blir man likevel vurdert etter kjønnskategoriene mann eller kvinne. Vi tenker på kjønn som fundamentale og grunnleggende forskjeller som definerer aktiviteter og gjøremål. Kombinasjonslivet med barn og karriere er i dag normalstandard for kvinner i det norske samfunn. Ravn og Sørensen (2007) hevder blant annet at forventningen om å gjøre kjønn riktig viser seg i det kulturelle

imperativ å få barn – og fremdeles må dagens voksne kvinner svare for hvorfor de ikke har barn- om de har gjort karriere eller ikke.

Senere i oppgaven vil jeg vise eksempler hvordan informantene både reproduserer og forhandler diskurser om morskap og kjønn. For det er nettopp det at vi ikke «er» kjønn, men «gjør» kjønn som åpner for endring eller destabilisering av etablerte kjønnsforståelser.

I dette kapitlet har jeg gjort rede for mine teoretiske perspektiver. Sentralt i kapitlet er Foucaults diskursive maktperspektiv- og hvordan diskursene krysser hverandre, forskyves, virker tvingende og utelukker hverandre. Jeg har gjort rede for minnearbeidets epistemologi, hvor hensikten er å utforske og teoretisere hvordan vi konstituerer oss inn i eksisterende sosiale relasjoner og maktkonstitusjoner i lys av egne minner. Jeg har beskrevet hvordan minnearbeid åpner for å lete etter rådende diskursive praksisformer som fremstår som naturgitt og selvfølgelig. Kapitlet handler også om aktuelle moderskapsdiskurser i det norske samfunn- og hvordan disse trer frem og preger det offentlige samfunn og sosiale liv.

3.0 Metode: Gjennomføringen av et minnearbeid og tilrettelegging for analyseprosessen.

I dette kapittelet vil jeg redegjøre for oppgavens design, hvordan jeg skaffet informanter, forberedte og gjennomførte minnearbeid som workshop. Deretter presenterer den Foucauldianske diskursanalyse og hvordan jeg har tilrettelagt materialet for videre analyse. Oppgavens troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet beskriver jeg i kapittel seks.

3.1 Design

Jeg er opptatt av kvinners morsminner innvirkning på voksne kvinners selvopplevelse. Dette refererer til subjektive opplevelser. Kvalitative metoder er forskningsstrategier som egner seg for beskrivelse og analyse for de karaktertrekk eller fenomener som skal studeres (Malterud, 2003). Minnearbeid er en slik utforskende metode - jeg søker etter mening, beskrivelser og flertydighet. Thagard (2013:31) sier at kvalitative metoder kjennetegnes av et fleksibelt forskningsopplegg hvor definisjon av problemstilling og utforming av forskningsdesign representerer utgangspunktet for forskningsprosessen. Dette kan imidlertid revideres i løpet av prosjektet, slik at problemstilling, datainnsamling og tolkning kan gjensidig påvirke prosessen. Flexibiliteten som preger den kvalitative forskning innebærer at innsamlingsstrategien kan endres undervegs, da de teoretiske antagelsene kan føre til at datainnsamling og analyse endres (ibid). Kvalitativ forskning kan således knyttes til en syklisk modell- som representerer en motsetning til den lineære forskningsmodell. Analyse og tolkning kan overlappes hverandre og foregå som en gjennomgående aktivitet i hele prosessen. Tolkning og analyse kan ikke skilles fra hverandre- fordi som forsker så tenker du over betydningen- og hvilken innflytelse dette har på hvordan materialet skal forstås (Thagard, 2013). Min kvalitative forskning har foregått i en slik syklisk modell- hvor data har vært samlet inn- og gjennomgått i en kollektiv analyse. Dette materialet har igjen gitt en retning og kategorier- som jeg har analysert på nytt- for å få ytterligere perspektiver. I kapittelet under vil jeg vise hvordan inngangen til prosjektet mitt forløp.

3.2 Forberedelse

Det første trinn var å lage en prosjektbeskrivelse med foreløpig problemstilling og en plan for hvordan skaffe informanter og plan for gjennomføring av prosjektet. Deretter var jeg i dialog

med Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) og fikk vite at prosjektet slik det var er meldepliktig i henhold til § 31 i personopplysningsloven. Jeg kunne starte opp prosjektet med forbehold at prosjektet behandlet personvernopplysninger i henhold til personopplysningsloven. For å sikre dette sørget jeg for at informantene ble både muntlig og skriftlig orientert om prosjektet både ved at jeg sendte ut informasjon om prosjektets formål, problemstilling og metode- men også sørget for muntlig gjennomgang. Jeg gav informasjon om at jeg var student og at VID vitenskapelige høyskole er ansvarlig for mitt studieprosjekt, jeg oppgav navn på min kontaktperson og veileder. Informantene fikk informasjon om at jeg skulle bruke minnearbeid, workshop og kollektiv analyse- og at jeg ville bruke lydopptak i denne prosessen. Jeg var påpasselig med å informere om at opplysningene jeg samlet inn ble behandlet konfidensielt, at deltagelsen var helt frivillig og at man kunne trekke seg når som helst i prosessen og uten begrunnelse. Jeg har opplyst om at dato for prosjektslutt er senest 24.07.17 for å beholde lydopptak innenfor eventuell sensur av oppgaven -og at alle data med direkte eller indirekte personopplysninger blir slettet eller anonymisert i publikasjonen slik at enkeltpersoner ikke kan gjenkjennes i den ferdige oppgaven. Likeledes blir lydfilene slettet ved prosjektslutt. I NSD sin prosjektvurdering ble prosjektet unntatt fra informasjonsplikten til tredjepart -ettersom undersøkelsen og data omhandler opplysninger om tredjepart i svært begrenset omfang og ikke av sensitiv art- og det ville være uforholdsmessig vanskelig å orientere.

Jeg sørget for at alle mine informanter fikk disse opplysningene skriftlig og muntlig og at de underskrev et samtykkebrev før jeg gjennomførte minnearbeidet.

3.3 Pilotprosjekt

Som øvelse både arrangerte og deltok jeg i piloter sammen med mine medstudenter. Widerberg oppfordrer forskere om å ta i bruk forprosjekter blant annet for å utforske og bli kjent med temaet man skal forske på (Widerberg, 2001:39). Dette gav meg nyttige erfaringer i forhold til å disponere tid, holde struktur, gi nyttige instruksjoner undervegs og tillemppe metoden slik som den passet for meg og min problemstilling. Det å delta i minnearbeid selv gav meg også en direkte opplevelse av hvordan det oppleves å være informant og dele minner. Jeg ble spesielt oppmerksom på at det å dele minner oppleves personlig og satte i sving følelser og opplevelser hos meg selv som jeg kanskje ikke var like bevisst før mitt spesifikke minne ble hentet fram og siden snakket om kollektivt. Jeg opplevde øvelsen som svært verdifull erfaring i forhold til å gå frem med nennsomhet og varhet i selve

minnearbeidsprosessen- likeledes bekreftet det teorien om at spesifikke minner kan avdekke hvordan ulike diskurser påvirker oss, som igjen stimulerer ulike tanker og følelser hos meg- og andre.

3.4 Gjennomføringen av et minnearbeid som workshop

Minnearbeidet skal foregå i en gruppe gjennom en trinnvis prosess hvor de skriftliggjorte minnene blir brukt som data. Jeg støtter meg til Haugs (2008) rammer for minnearbeid og har tatt utgangspunkt i den teoretiske og metodiske fremgangsmåte for minnearbeid. Jeg har også som tidligere beskrevet latt meg inspirere av Crawford's arbeid med minneprosjekt gjengitt i boken «Emotion and gender; Constructing meaning from memory». Crawford har modifisert Haugs prinsipper for minnearbeid (Crawford et al., 1992:44) og har et spesielt fokus på utvikling av følelser fra barndom og gjennom voksenlivet- knyttet opp mot kjønn. Dette ser jeg på som vesentlig for min problemstilling. Crawford legger vekt på at man tar tak i tidlige barndomsminner da disse avdekker tydeligere prosessen hvor følelser blir konstruert (Crawford et al, 1992). Imidlertid er minnearbeid ikke ment å være en fastlagt uforanderlig metode i tilnærmingen til et forskertema (Haug, 2008:22). Jeg har derfor tillempet metoden og gjennomføringen ved blant annet å skrive i jeg-person, ikke i tredjeperson. Likeledes er mitt prosjekt avkortet i tid og følger ikke informantene over år.

Det første steget i minnearbeidet er å sette tema eller spørsmål for den aktuelle undersøkelsen. Temaet eller spørsmålet må være interessant for alle som deltar i undersøkelsen for å øke motivasjonen og viljen til å diskutere temaet. Ettersom mine informanter er kvinner og selv mødre har jeg hatt som utgangspunkt at minner om mor er interessant og relevant for utviklingen av de følelser vi knytter til oss selv og våre relasjoner. Haug (2008) sier at gruppen ikke bør være for stor for at alle skal bli aktivt involvert. Ettersom jeg jeg ikke har gjort minnearbeid før, vurderte jeg fire informanter som en passe størrelse på gruppen. Jeg betraktet dette som realistisk og håndterbart i forhold til rekruttering av informanter, og for å finne et felles tidspunkt for workshop for deling og felles analyse av minner.

3.5 Rekruttering av informanter og etiske refleksjoner

Jeg bestemte meg for å rekruttere fra eget nettverk da min problemstilling og metode egner seg for dette- både Haug og Crawford har gjort minnearbeid som dette i sine prosjekter (Crawford, 1992, Haug, 2008, Willig, 2013). Jeg vurderte at jeg gjennom å kjenne

informantene kunne lettere åpne for dialog, skape trygghet og interesse for å dele et «sterkt» og privat minne om mor. For å få en rimelig helhetlig gruppe og en mest mulig valid undersøkelse, satte jeg noen rammer eller inklusjonskriterier hvor hvilke informanter jeg ville rekruttere (Willig, 2013). For at informantene skulle ha en rimelig lik erfaring og derav eventuelle minner omkring samtid og kultur, var det vesentlig at ikke aldersspredningen mellom informantene var for stor. Jeg satte en ramme for aldersspredning på ti år og lyktes med å få informanter som er født på tidlig sytti og åttital. Jeg ønsket at informantene skulle ha en viss gjenkjennelse i forhold til livsfase-erfaringer og var derfor opptatt av at alle skulle være mødre til helst flere enn ett barn og yrkesaktive. Samtlige av mine informanter er yrkesaktive og har høyere utdanning. Jeg bestemte meg derfor å ta personlig kontakt med hver enkelt på mail hvor jeg sendte ut foreløpig problemstilling og orientering om prosjektet i henhold til NSDs prosjektvurdering. Da jeg hadde fått positiv respons fra fire i mitt nettverk, sendte jeg ut samtykkeerklæring basert på mal fra NSD slik at denne ble underskrevet før minnene ble delt. I denne tiden hadde jeg noe mailkontakt med de ulike informantene hver for seg, slik at de kunne komme med spørsmål til oppklaring. På forhånd hadde jeg hatt kontakt med veilederen min da jeg syntes det var vanskelig å finne ut hvilket minne om mor jeg skulle be mine informanter om. Vi drøftet hvordan jeg kunne sette i gang en minneprosess og hvilke minne jeg skulle be om. Jeg ønsket ikke å spørre om minner knyttet direkte til en type kontekst da jeg var nettopp var opptatt av hvilke kontekst/ hendelser som konstruerer og aktiverer minner om mor. I samråd med veileder kom jeg frem til at jeg skulle velge et spørsmål som aktiverte minner, men uten at jeg lukket det til en bestemt hendelse. Etter en del drøftelse falt jeg ned på følgende oppgave; Skriv ned et av de «sterkeste barndomsminnene» om mor- og at hvert minne skulle begynne med en felles inngang; Jeg husker at..

Flere var usikre på hva jeg mente med et «sterkt» morsminne, om jeg var ute etter noe spesielt ille eller dramatisk? Jeg synes dette var litt vanskelig da jeg var redd for at informantene skulle føle press for å utlevere seg, jeg lot det derfor være helt opp til dem å legge hva de ville i begrepet sterkeste. Jeg var opptatt av at begrepet sterkeste kan bety forskjellig og vil også variere for hvilken livssituasjon man har til enhver tid. Jansson & Åse (2008) vektlegger prinsippet med dislokalisering i sin artikkel «Memory Work Reconsidered» De fremholder at dislokalisering i forskningsspørsmål gir en viss distanse fra tema i prosjektet og forskjellige typer av dislokalisering generer forskjellige forskningsresultater (Jansson & Åse, 2008). Målet med å bruke adjektivet «sterkest» var at tema ble mer åpent enn om jeg spurte om

spesifikke hendelser knyttet til en interaksjon med mor- og deltakerne kunne da selv velge hva de la i begrepet, og ta det minnet som dukket opp.

Da det var klart for workshop og alle hadde samtykket til deltakelse åpnet jeg en lukket messengergruppe hvor vi kunne dele informasjon, tanker og ideer om prosjektet. Haug fremholder at dersom forskningen foregår i et ikke-akademisk miljø må lederen presentere teorier knyttet til temaet, på en forståelig og tydelig måte (Haug, 2008). Jeg brukte noe tid på å forklare metoden for deltagerne - og fikk i etterkant mye tilbakemelding på at metoden var spennende, og kan være nyttig i fagutøvelse. Messengergruppen lettet arbeidet for meg, jeg fikk gi mye informasjon og det var mulig for informantene å stille spørsmål helt frem til dato for workshop. Jeg hadde inntrykket av at de fleste syntes dette var en god inngang, samtlige sa noe om at de synes prosjektet var spennende, men også skummelt. Jeg merket meg at det var toner til fellesskap, i tillegg til spørsmål og reaksjoner, ble det delt oppmuntrende og inspirerende kommentarer til meg som leder og til hverandre. Jeg satte en frist for at minnene skulle komme inn til min personlige mailboks kvelden før vi hadde workshop og slik hadde jeg alle minnene tidsnok til selve møtet.

Jeg valgte selv å dele et sterkt morsminne slik at vi skulle oppleve oss som jevnbyrdige. Haug (2008) sier at lederen av studien i likhet med deltakerne har opplevelser og erfaringer om det temaet som undersøkes. Ved selve nedskrivningen av minnene finnes det ingen klare posisjoner, lederen kan derfor være fritatt for ekspertise og kan likeverdig være med i diskusjonene rundt tema. Med utgangspunkt i dette ønsket jeg å dele et minne og var en del av diskusjonen. Jeg ville likevel avgrense mitt bidrag til å kun dele minne, men ikke ta det inn i den felles analysen da jeg var usikker på om jeg samtidig ville klare å disponere min kapasitet og samtidig administrere fremdrift, stimulere til diskusjon, være ansvarlig for å drive prosessen videre og ta vare på mine deltakere. Jeg fikk likevel inntrykk av at deltakerne satte pris på min deling av minne- vi var i samme båt og jeg tror det skapte en opplevelse av trygghet mellom oss.

Jeg opplevde at et av minnene stakk seg ut- ved å bryte markert med diskursive forestillinger om moderskap. Siden minnene skulle presenteres i gruppen, vurderte jeg derfor å ta kontakt med denne informanten på forhånd og å orientere henne om min opplevelse av dette minnet, slik at hun kunne velge selv om hun fortsatt ville dele dette eller eventuelt velge et annet. Hun

var takknemlig for at jeg informerte henne, men bestemte seg likevel for at det var dette minnet hun ville dele- da hun føler seg trygg i å snakke om det og det føltes riktig for henne.

En etisk utfordring er å behandle det innsamlede materialet med respekt- og å formidle det slik at informantene kjenner seg igjen i det som blir fremlagt. Som forsker kan jeg oppfatte og videreformidle materialet på en annen måte enn hva informantene har ønsket (Kvale, 1997). Som leder av gruppen har jeg hatt en annen maktposisjon enn informantene. Min forforståelse og bearbeidelse vil ha innvirkning på min forståelse og lesning av materialet - og i denne prosessen har ikke informantene hatt samme påvirkning. Likefullt vil jeg fremheve at minnearbeid åpnet for innflytelse ved at vi i den kollektive analysen har diskutert og analysert hvordan materialet snakker frem alminnelige tenkemåter og sosial praksis innenfor tema. Denne kollektive analysen har jeg tatt med meg i min videre analyse og presentasjon.

Deltakerne har fått tilsendt materiale og har fått mulighet til å diskutere resultatene før oppgaven ble publisert. Alle sier at de kjenner seg igjen -og finner analysen interessant og gyldig utfra gruppens bidrag. Analysens formål er å avdekke alminnelige oppfatninger og etablerte sannheter – som forsker er ikke rollen å ta stilling til «rette eller gale» forståelser, men å synliggjøre dominerende diskurser som uttrykker seg i språket og i sosial praksis. Både i gruppen og i den videre bearbeidelse har fokus vært rettet mot hvordan diskurser om moderskapet og mor som kjønn opprettholder og reproducerer etablerte sannheter.

3.6 Skrivning av minner

Selve strukturen for skrivning av minner, deling og analyse er basert på Frigga Haug fremgangsmåte for gjennomføring av et minnearbeid og Crawford's modifisering av disse (Crawford et al.,1992, Haug, 2008). Som sagt tidligere valgte jeg å gjøre noen ytterligere tilpasninger slik at det passet mitt prosjekt.

Informantene fikk selve oppgaven/ minne cirka en uke før vi skulle dele minnene. Haug fremholder at det optimale er at det går litt tid mellom når spørsmålet stilles og historien skrives ned (Haug, 2008). Informanten vil da rekke å tenke gjennom og velge en opplevelse eller erfaring som føles viktig.

Fase 1: Skrivning av minner.

Crawford oppfordrer til å bruke en trigger for å sette i gang minneprosessen (Crawford et al., 1992). Jeg sendte ut et sitat fra Oscar Wilde (ukjent årstall) «Alle kvinner blir som sin mor, det er deres forbannelse, ingen menn blir det, det er deres forbannelse». Jeg opplever at dette sitatet rommer sterke diskurser om mor-datter forhold som også har gyldighet frem til i dag – og at sitatet både kan provosere eller vekke anerkjennelse avhengig av kvinners opplevelse av relasjon til mor og refleksjoner rundt denne.

I messengergruppen la jeg ut informasjon om hvordan minnene skulle skrives. Jeg oppfordret informantene til å beskrive et spesifikt sterkt morsminne med særlig vekt på detaljer i omgivelser, hvem som var tilstede, hva som ble sagt, tenkt, hendelser og eventuelt kroppslige reaksjoner. Jeg la vekt på at minnene skulle skrives uten at det fikk form av biografi eller forklaringer. Jeg oppmuntret informantene til å skrive så fritt som mulig og å unngå selvsensur slik at også tema i minnet som ved første øyekast virket irrelevante skulle komme frem. Widerberg (2005:178) sier at «Å skrive om seg selv i tredjeperson skaper en viss distanse til seg selv». Etter at jeg hadde hatt min pilotundersøkelse med medstudenter tenkte jeg at å skrive om seg selv i tredjeperson virket stilistisk og kunstig- og kom frem til at jeg ville la informantene i masterprosjektet skrive om seg selv i jeg-form. Dette kan ha hatt innvirkning på hvordan informantene har snakket om sine minner, da jeg-formen bidrar til at man kommer tettere på seg selv og kan lettere ledes til å gjengi fortolkninger eller sensurere minnet.

Crawford oppfordrer til å bruke en medhjelper for å tilrettelegge gruppearbeidet (Crawford et al., 1992:45) Dette var praktisk vanskelig å få til da ingen av medstudentene mine kunne delta på dette tidspunktet. Jeg tenker at det kunne ha bidratt til blant annet å holde den påfølgende diskusjonen innfor de rammene som er skissert i metoden, men samtidig tenker jeg at det var gunstig i forhold til å bevare en fortrolighet mellom forsker og informanter ved at det var en og ikke to som hadde denne rollen i en liten gruppe.

Fase 2: Workshop, deling av minner.

Prosessen i workshop begynte med at hver enkelt leste sitt nedskrevne minne høyt. Alle fikk anledning til å uttrykke meninger og ideer om hvert minne. Jeg valgte å ta ut alle minnene for analyse, men vi tok for oss et minne om gangen.

Jeg var opptatt av at fokus skulle være rundt relasjoner og sosiale konstruksjoner og ikke på individuelle årsaksforklaringer. Jeg ledet gruppen inspirert av fremgangsmåten som Haug og Crawford beskriver for deling og analyse av minner (Crawford, 1992, Haug, 2008).

- Alle fikk dele meninger og ideer om minnet. Gruppen kom med spontane tilbakemeldinger til hverandres minner.
- Vi så etter likheter og forskjeller mellom minnene. Og forsøkte å finne ut av relasjoner/personer og hendelser som ikke var nevnt eller utelatt i det nedskrevne minne, men uten at medlemmene skulle forklare hvorfor det var slik.
- Vi så etter særegne ord, typiske uttrykk, generaliseringer, beskrivelser av følelser, kulturelle eller faglige metaforer i teksten som kunne avdekke og eventuelt knyttes til ulike diskurser om mor.
- Vi lette etter vakuum og motsetninger i fortellingen. Med vakuum mener jeg elementer som ikke beskrives i minnet, men som vi forventer skal være der. Haug (2008:34) fremholder at minner er en konstruksjon av det som skjedde, det er ikke en avspeiling av hendelsen. På den måten blir vi klar over hvordan vi konstruerer en fortelling om en opplevelse, og hvor mange ytterligere muligheter for handling og tolkning som finnes.

Fase 3: Drøfting av sentrale tema

Etter å ha lest gjennom alle minnene og hatt en gjennomgang av prosessen beskrevet ovenfor, kom vi frem til frem til sentrale tema som vi drøftet opp mot vår ide og oppfatning av oss selv som mødre i lys av for og nåtidens diskurser om mor.

Jeg opplevde selv workshop som en spennende, men svært krevende prosess. Jeg understreket viktigheten av å ha fokus på sosiale betydninger eller sosiale konstruksjoner av selvet, og unngå fokus på indre individuelle årsaker- dette var en krevende, da gruppen hadde både ønsker og vilje til å forklare og fortolke egne og andres minner.

Etter at vi var ferdig med workshop transkriberte jeg hele materialet, både minnene og diskusjonen. Jeg har skrevet ned latter og pauser som har kommet opp i arbeidet og har anonymisert materialet slik at materialet som fremkommer i teksten ikke er mulig å knytte til informantene. Jeg har gitt informantene fiktive navn og presentert materialet sortert i ulike kategorier i presentasjonen av mine funn. Dette kommer jeg tilbake til senere i oppgaven.

3.7 Analyseprosess

I det kommende kapittelet viser jeg hvordan jeg har analysert mitt materiale. I min analyse har jeg tatt utgangspunkt både i de nedskrevne minnene og vår felles analyse av disse. Hele prosessen utgjør mitt samlede materiale, jeg har valgt å slå sammen materialet fra de nedskrevne minnene og elementer fra den kollektive analysen og diskusjonen vi hadde i minnearbeidet. Den videre analysen av teksten omhandler således både materiale fra de nedskrevne minnene, den kollektive analysen og beskrivelse av analyseprosessen. Jeg har imidlertid vært nøye med å benevne fra hvilket ledd utsagn og sitater er hentet fra, om jeg henter et eksempel rett fra det nedskrevne minnet eller om det kommer fra den kollektive analysen. Jeg vil senere vise at jeg har brukt elementer fra Foucauldiansk diskursanalyse som en videre og ytterligere analyse av arbeidet.

3.8 Min rolle som forsker

Markussen og Lotherington (1999:22) sier at «Verden er tilgjengelig for oss, men ikke uavhengig av vår erfaringsbakgrunn og den historiske kontekst vi til enhver tid enhver tid befinner oss i». Min rolle som forsker er ikke nøytral og kontekstuavhengig, som forsker er jeg implisert i selve fortolkningen og hva jeg fremholder som kunnskap (ibid). Disse forholdene må jeg ta stilling til og synliggjøre i min forskningsprosess. Således vil kunnskapen tre frem i en kontekst- og ny kunnskap kan utvikles.

3.9 Foucauldiansk diskursanalyse

I dette kapittelet fortsetter jeg analysearbeidet som vi har påbegynt i minnearbeidet. Jeg bruker eksempler både fra de nedskrevne minnene og sitater hentet fra den kollektive analysen da dette til sammen har gitt meg et materiale som viser en diskursiv praksis. Tidligere har jeg beskrevet hvordan diskursanalyse er studiet av hvordan mening skapes i samhandlingen mellom tekst/ytring og kontekst og er særlig opptatt av å studere hvordan kulturelt skapt mening framstår som naturlig og selvsagt i en kultur

Jeg har valgt å bruke Carla Willigs fremstilling av den Foucauldianske diskursanalyse (Willig, 2013: 133-137) i min analyseprosess. Den Foucauldianske versjonen av diskursanalyse ble introdusert i angloamerikansk psykologi i nitten sytti årene. En gruppe av psykologer som var blitt influert av poststrukturelle ideer, i hovedsak Michel Foucault, begynte å utforske hvordan

språk kan påvirke den subjektive opplevelsen hva som er mulig å tenke, føle og mene og hvilke implikasjoner det ville få for den psykologiske forskningen.

Foucauldiansk diskursanalyse handler om hvordan språk setter rammer for sosialt og psykologisk liv (ibid). Utgangspunktet er at ulike diskursive forestillinger vil både forenkle og begrense, aktivere og begrense hva som kan bli sagt, av hvem, hvor og når (Willig, 2013). Analysen beror forskerens interaksjon med teksten. Målet er å utforske og produsere kunnskap om hva de rådende diskursive forestillingene og historiske, kontekstuelle faktorene betyr for oss, og hvordan det virker inn på vår selvfølelse, vår subjektivitet og våre erfaringer (Willig, 2013:138).

3.10 Beskrivelse av analyseprosessen

Jeg har fortsatt analyseprosessen med en tekstnær og detaljert analyse av hele materialet i lys av minnearbeidsmetoden. I tillegg har jeg brukt elementer fra Carla Willigs foucauldianske diskursanalyse i seks punkter (Willig, 2013) kombinert og i lys av Foucault teori for å kunne kategorisere datamaterialet ytterligere. Arbeidet har bestått av en grundig gjennomgang av hele det transkriberte materialet hvor jeg har markert både fellestrekk og ulikheter i minnene. Jeg var opptatt av å finne språklige særtrekk, kulturelle føringer og gjentakelser og eventuelle forskjeller i gruppens fremstillinger. På denne måten kunne jeg avdekke eventuelle diskurser om mor og om det var ulike forestillinger og diskursive konflikter i tematikken.

Gjennom å ha arbeidet med minner både i den kollektive analysen og gjennom Foucauldiansk diskursanalyse har analysert frem tre overordnede diskurser: *Det kjønnede moderskapet, forestillingen om moderskapets uendelige ansvar, morskjærlighetens- tatt -for- gitthet.*

Disse overordnede diskursene danner et utgangspunkt for min analyse hvor jeg problematiserer forestillinger som blir tatt for gitt og fremstår som alminnelig oppfatning. Jeg forsøker å komme inn på hvordan diskurser skaper subjektposisjoner ved at makt fremmes implisitt i forestillingene. Jeg drøfter hvordan diskurser åpner eller lukker et handlingsrom gjennom ulike subjektposisjoner. Jeg ser etter handlingsalternativer, altså hvilke muligheter som gir seg etter hvilke subjektposisjoner man tar- og hvordan grupped medlemmene posisjonerer seg i forhold til de diskursive forestillingene gjennom sin opplevelse av egen morsutøvelse. I kapittelet under beskriver jeg hvordan jeg har brukt Willigs Foucauldianske diskursanalyse.

3.11 Forsknings spørsmål

I min problemstilling har jeg vært opptatt av hvordan kvinner konstruerer sterke morsminner og hvordan kvinner beskriver sin opplevelse av eget moderskap relatert til et sterkt morsminne.

Jeg har tatt utgangspunkt i noen spørsmål som jeg har laget for å utforske min problemstilling:

1) Hvilke hendelser som er beskrevet i minnene fremstår som betydningsfulle i relasjonen mellom mor og datter? 2) Hvilke diskurser om mor er dominerende i minnene? 3) Hvordan opprettholdes kjente diskurser om mor i vår kultur og samtid i minnene? 4) Hvilke diskursive brytninger og konflikter viser seg i minnene? 5) Hvordan posisjonerer eller iscenesetter kvinnene seg i egne relasjoner i lys av det spesifikke minnet? Disse spørsmålene har vært utgangspunktet for min videreføring av den kollektive analyseprosessen

3.12 Fremgangsmåte

Carla Willig (2013) identifiserer seks trinn i diskursanalyse, jeg har foretatt min analyse av materialet basert på elementer fra disse seks trinnene som jeg beskriver nedenfor. Jeg viser deretter hvordan jeg ved hjelp av trinnene har arbeidet med sentrale utsagn fra materialet.

Trinn 1: Diskursive konstruksjoner

Ved å fokusere på problemstillingen min og forsknings spørsmålene har jeg ved en nøye og tekstnær gjennomlesning og systematisering av det transkriberte materiale funnet tre diskursive hovedkonstruksjoner. Willig sier at vi i denne prosessen skal lete etter et felles meningsinnhold «Our search for constructions of the discursive objects is guided by shared meaning rather than lexical comparability» Carla Willig (2013:131). Konstruksjonene som jeg har avdekket hviler på min fortolkning og opplevelse av teksten -og som gir en felles mening. Jeg avdekker implisitte (usagte) og eksplisitte (uttalte) referanser til diskursive konstruksjoner om mor i teksten gjennom de hendelser og begreper som er brukt. Willig fremholder også at det som ikke er verbalisert også ofte vil handle om en diskursiv konstruksjon. Det kan være tabubelagt temaer eller ting som er for vanskelige eller skamfulle å nevne med ord (ibid). Trinn en er i stor grad overlappende med den kollektive analysen som vi gjorde i workshop (Willig, 2013).

Trinn 2: Diskurser

Gjennom å lese minnene og diskusjonen identifiserer jeg diskursive konstruksjoner om mor. Jeg forsøker å vise forskjeller mellom konstruksjonene. Konstruksjonene kan ifølge Willig (2013) komme til uttrykk på ulike måter og komme i konflikt med hverandre. Jeg har oppdaget motsetninger og diskursive kamper i tekstene som jeg vil gi eksempler på.

Trinn 3: Handlingsmuligheter i diskursen

Dette trinnet omhandler hvordan ulike diskursive konstruksjoner både avgrensner handlingsmulighetene, samtidig som det definerer hva som er mulig å foreta seg innenfor diskursen. Et diskursivt felt fungerer som en ramme for hva som er mulig å si og gjøre.

Trinn 4: Subjektposisjoner

I følge Foucault konstruerer diskurser både subjekter og objekter (Willig, 2013). Med andre ord, diskurser skaper subjekter og objekter som kan posisjonere seg i strukturer som innehar et repertoar av rettigheter og plikter. Foucault eksemplifiserer subjektposisjoner med at enkelte personer innehar en eksklusiv eller privilegert rett til å tale om bestemte fenomen. Dette kan belyses ved at den som taler eller uttrykker seg må inneha bestemte kvalifikasjoner. Disse kvalifikasjonene angir hvordan subjektet skal opptre, hvilke miljø det skal tales i, på hvilken måte det skal tales og videre hvilke virkninger talen har for dem det tales til (Foucault, 1999:9). Dette fører til at noen personers tale utelukkes mens andre kommer til orde.

Trinn 5: Praksis

Dette trinnet lager et kart over handlingsmulighetene de diskursive konstruksjonene inneholder, slik de er identifisert i de diskursive konstruksjonene i teksten (Willig, 2013). Fokus er rettet på forholdet mellom diskurs og praksis. Dette fordrer utforskning av handlingsrommet som konstruksjonene åpner eller lukker for, både ved å konstruere spesielle versjoner av verden, og ved å posisjonere subjekter i dem på spesielle måter. Nonverbale praksiser kan også være i stand til å danne diskursive konstruksjoner. Disse kan danne diskurser, og dermed legitimere visse typer atferd. Foucault opererer, som sagt tidligere med et maktperspektiv hvor makten ikke er uttalt eller direkte observerbar for alle. Makten gjemmer seg og opererer gjennom diskursene. Foucault er opptatt av hvordan diskursene i et samfunn skapes og begrenses innenfor en bestemt historisk epoke (Foucault, 1999).

Trinn 6: Subjektivitet

Dette er avslutningen av analysen, som utforsker relasjonen mellom diskurs og subjektivitet. Diskurser gjør tilgjengelig visse måter å se verden på og visse måter å være i verden på. De konstruerer sosiale og psykologiske virkeligheter.

I den avsluttende delen er jeg opptatt av hvordan konsekvenser for ulike subjektposisjoner viser seg. Fokus er hva informantene føler, tenker og erfarer ut fra ulike subjektposisjoner (Willig, 2013). I denne prosessen er jeg opptatt av å se på de ulike punktene som er nevnt ovenfor og analysere disse i lys av konstruksjon av selvet. Hvordan de språklige særegenhetene (beskrivelse av følelser, intensjoner, spesielle ord og uttrykk, motsetninger og vakuum) får betydning for hvordan gruppe medlemmet fremstiller og konstruerer seg selv. Jeg vil senere i oppgaven vise hvordan dette åpnet for refleksjon over kulturelle imperativer og kollektive holdninger som preger de voksne mødre og hvilke diskurser som vi har tilhørighet til.

3.13 Tilrettelegging for analyse

For leservennlighet og forenkling har jeg kategorisert materialet i tre hovedemner selv om diskusjonen og materialet overlapper hverandre. Dette blir presentert i gjennom utsagn hentet fra minnetekst eller kollektiv analyse.

I teksten har jeg gitt informantene fiktive navn; Marlene, Ina, Linn, Eivor- jeg trekker frem eksempler fra teksten og presenterer dem under navn og kategori.

På bakgrunn av arbeidets begrensning i omfang viser jeg kun utdrag fra noen av trinnene som jeg har gjengitt ovenfor- og tydeliggjør disse. Det er således ikke en uttømmende diskursanalyse- men tydeliggjøring av hvordan jeg leser diskurser i teksten- og hvilke posisjoneringer som trer frem for meg.

4.0 Analyse og eksempler fra empirien.

I dette kapittelet beskriver jeg tema i informantenes minnetekst. Jeg er opptatt av å se diskurser og minner i kulturell og historiske epoke og har derfor valgt å beskrive noen sentrale historiske og samfunnsmessige faktorer i informantenes oppvekst. Deretter presenterer jeg utsagn hentet fra informantenes minnetekst og fra den kollektive analysen slik de trer frem som diskursive forestillinger om moderskapet.

Som sagt tidligere bygger minnearbeidsmetode på en antagelse om at minner skapes og blir viktig for oss når det oppstår et brudd med forventninger og vår alminnelige oppfatning. I og med at jeg i mitt minnearbeid har bedt om et av de «sterkeste» minner om mor, regnet jeg med at minnene ville ha karakter av noe ekstraordinært- enten positivt, negativt eller som på annen måte skilte seg ut fra det vante rutinepregede eller alminnelige. Gruppemedlemmenes minner om mor var nettopp sterke og følelsesladde – og knyttet opp mot sentrale livshendelser i et menneskes liv. Et minne skilte seg ut med en noe blekere beskrivelse av mor- hvor konteksten var mer nøytral og konform og ikke hadde anspor av dramatikk, imidlertid trekker informanten frem dette minnet som noe av det tydeligste og som hun husker best.

4.1 Tema i minnene

Samtlige informanter har valgt et tidlig barndomsminne. Marlene beskriver et minne om da moren får overbrakt dødsbudskapet om sin egen mor. Moren drar fra Marlene, hennes far og søsken i sin sorgreaksjon. Eivor beskriver et minne om mor da hun blir fortalt at mor og far skal skilles, men hvor moren samtidig formidler dette med forsikring og trygghet om at dette kommer til å gå bra. Ina beskriver et minne om mor da hun irttesetter henne gjennom å fortelle Ina at hun er gravid og samtidig truer med å ta abort om hun ikke oppfører seg. Linn har en blekere beskrivelse av minnet enn de tre andre, konteksten er udramatisk og fylt av velbehag, det uvanlige er at det spises loff og jordbær på en hverdag, de er på badetur og gruppemedlemmet kjenner en spesiell nærhet til mor der de sitter på et håndkle. Tre av fire gruppemedlemmene konstruerer minner knyttet opp mot og kanalisert gjennom viktige livshendelser. Dette samsvarer med minnearbeidsteori som hevder at vi minnes noe som samtidig bryter med det vante, alminnelige og forventede (Haug, 1987, Crawford, 1992). I den kollektive analysen har vi arbeidet videre med disse minnene. Jeg har tatt utgangspunkt

både i de nedskrevne minnene og det transkriberte materialet fra den kollektive diskusjonen. Jeg har plukket ut eksempler fra utsagn som jeg mener er sentrale for hvordan kvinner konstruerer minner om mor og hvordan dette innvirker på posisjonering og sosial praksis.

I det kommende avsnittet vil jeg vise hvordan eksempler fra minnene og den kollektive diskusjonen snakker innenfor de overordnede diskursene. Kategoriene går i større og mindre grad over i hverandre, men jeg har likevel valgt å ta for meg en og en kategori og trekker inn teori og forskning knyttet opp mot diskursene.

4.1.1 Minner i lys av historisk kontekst

Foucault var som sagt tidligere opptatt av å se diskursene i en bestemt historisk epoke. Vi er grunnleggende historiske vesener, og vår viten om verden er preget av den kulturelle og historiske utvikling. Et av nøkkelpremissene i sosialkonstruksjonistisk tilgang til kunnskap er den «*Historiske og kulturelle specificitet*» (Jørgensen og Phillips, 1999:14). Våre verdensbilder og identitet er preget av en sosialt konstruert verden i et historisk perspektiv (ibid). Det er derfor naturlig å vise til noen av de tidstypiske endringene som har pågått gjennom oppveksten til mine informanter som var født på nittensytti og tidlig åttital. Dette var det tiår som representerte de største politiske reformene i likestilling. (NOU, 2003:19). Dette var årene der vi fikk lov om barnehager, om selvbestemt abort, om likestilling og arbeidsmiljø – som blant annet dreiet seg om utvidet permisjon i forbindelse med svangerskap og fødsel. Den samfunnspolitiske debatt og fokus var rettet mot kombinasjonslivet mellom karriere og omsorgsarbeid, hvor full barnehagedekning sto sentralt. En betydelig innsats var lagt ned i arbeide med endring av de hierarkiske kjønnsstrukturer. Det ble også arbeidet hardt for å få endret kjønnsstrukturen i de formelle hierarkiene. Brundtland-regjeringen hadde som mål og ambisjon at likestilling og kjønnsperspektivet skulle etableres i alle nivå og arenaer i det politiske livet – og kravet om førte prosentregelen om lik deltagelse av begge kjønn ble innført. Krav om lik representasjon av kjønn videreført på nitten nittitallet gjennom endring av fordeling av fødselspermisjon, øremerking i av stillinger i høyere utdanning og i næringslivet (NOU, 2003:19). I dag er offentlig sektor fremdeles dominert av kvinnelig ansatte og mange kvinner står i de mest krevende og dårligst lønnede stillingene i denne sektoren, spesielt i omsorgssektoren. Mange flere kvinner arbeider deltid enn menn (Teigen og Reisel, 2014).

Våre måter å forstå verden på opprettholdes og skapes i sosiale prosesser. Kunnskap og sannheter skapes i dette sosiale og historiske landskapet. Likeledes vil sosiale verdensbilder føre til forskjellige handlinger og tankemåter- som skaper motsetninger og diskursive kamper (Jørgensen og Phillips, 1999:14). Jeg har i analyseprosessen vært opptatt av hvordan minner representerer sannheter og diskurser i fortid og nåtid- og hvordan dette preger subjektposisjoner.

4.2. Det kjønnede moderskapet

I dette avsnittet viser jeg informantenes utsagn som omhandler diskursen om mor som kjønn. På tross av en stor endring og utvikling i kjønnsrollemønstre fra da gruppe medlemmene var barn på sytti og åttitallet frem mot normaliseringen av dagens kombinasjonsliv, hersker det fremdeles sterke kulturelle imperativer knyttet til moderskap og kjønn. Dette er førende for hvordan kvinner opplever sitt subjektive mulighetsrom (Ravn og Sørensen, 2007).

Her viser jeg ulike utsagn fra minnetekst og kollektiv diskusjon som viser diskursive forestillinger og hvordan kvinnene relaterer opplevelse av seg selv, og sine følelser i lys av et minne og hvilke implikasjoner det har for subjektposisjonen hun tar i teksten.

Eksempelet under er fra vår kollektive analyse, hvor teksten snakker inn i diskursen om hvordan gjøre det kjønnede moderskapet riktig- og som representerte et brudd med forventningene som var knyttet til kvinne og morsrolle for tretti og førti år siden hvor det avdekkes og understrekes det komplekse og motsetningsfulle forholdet mellom de kulturelle diskursene om å være en god mor og samtidig være i arbeid. Marlene sier dette i den kollektive minneteksten:

« ...Jeg opplevde det nok ikke som om mamma ikke fungerte, men mer det at hun tok på seg en helt annen rolle enn det som er vanlig i tradisjonelle kvinneroller- og jeg kom jo fra en liten bygd hvor det genererte enormt med skam, for pappaen min, for søsknene mine. Mamma var jo aldri hjemme, hun dro ut, noe som er uhyrlig i forhold til kvinnenrollen på seksti sytti tallet, dette var jo på tidlig åttitall»

Hun fortsetter senere;

«Mormor og bestefar bodde jo bare et par kilometer unna, så jeg fikk jo dekket de behovene, men mamma var borte, hun dro. Det har sikkert ført til et sånt mønster at

jeg overtar de rollene som kanskje hun skulle hatt. Pappa kunne ikke lage brun saus- og det lærte jeg meg veldig tidlig for eksempel»

Foucault (1999) anser ikke subjektet som en entydig og enhetlig enhet med sammenhengende intensjoner, men gjennom et forfatterprinsipp. Forfatteren, altså her Marlene, representerer en kontroll på hvordan diskursen skal føres ved å innta en bestemt identitet som fungerer slik at diskursen oppnår en logisk sammenheng. Foucault snakker om forestillinger om forfatteren som garantist for koherens, altså den som både skaper mening og sammenheng, og blir dermed en effektiv måte å skape enhet på og ikke flertydighet (Foucault:179). I mitt eksempel kommer det til uttrykk ved at Marlene overtar der moren «svikter eller bryter» gjeldende diskurser om mor som ansvarlig for hus og familie. Gjennom identitet som forfatter som tilhører en bestemt diskurs, representerer Marlene her en bestemt funksjon som begrenser diskursens tilfeldighet. Hennes subjektposisjon avdekker en implisitt forventning om diskursen om mor som kjønn og å gjøre kjønn riktig ut fra det som var tradisjonelt knyttet til kvinners og mødres rolle som eksisterte relativt kort tilbake i ett historiske perspektiv. Crawford sier at emosjoner er konstituert gjennom måten vi tolker og forstår hendelser i vår kontekst, spesielt gjennom handlinger og måten vi formidler vår forståelse på (Crawford et al. 1992). Her ser vi tydelig relasjonen mellom subjekt og diskurs- hvordan Marlene som ung jente fanger opp hvilke forventninger hennes mor velger å bryte med- og beskriver skamfølelse. Vi kan ane hvordan makten gjemmer seg i diskursen om datidens føringer for å gjøre kjønn- som igjen setter rammer for hva Marlene oppfatter som mulig å tenke og handle. For å kompensere for mors handlinger beskriver hun ansvarsfølelse for å lære seg oppgaver som svarte til datidens forventninger til kvinner og feminine kvaliteter. Vi ser videre i eksempelet at følelser ikke er kulturelt induisert, men oppstår i Marlenes relasjon til resten av familien. Crawford sier at:

« Emotions are not, however, culturally imposed. They are appropriated from the social and cultural realm in interaction. The constructions of emotions by children occurs as a part of their developing moral sense “(Crawford et al. 1992:122).

Følelsene er oftest knyttet til voksne (ibid)- og som tidligere beskrevet formidles kjønnede handlingsmønstre i forskjellige institusjoner alt fra familielivet, barnehagen, skole med flere- og er således med på å danne vår moralske identitet. Marlenes utsagn fra den kollektive minneteksten avdekker både hvordan følelsene konstrueres i relasjoner- og opprettholdes i et

kjønnsrollemønster. Davies fremholder at sosiale forestillinger kan gjøre oss «blinde» for at noe kan være annerledes enn det vi kjenner fra før- og at barn trenger «... to discover the ways in which the cultural patterns constantly repeated in stories are taken up as their own, becoming the thread with which life is woven and desire is shaped» (2003b:160).

Marlenes subjektposisjon trer frem som den ansvarlige- den som fører videre det som forventes tradisjonelt sett av mor. Jeg mener at dette demonstrerer eksempler på det diskursive felt som dominerer moderskapet og det å gjøre kjønn. Ravn og Sørensen (2007) hevder blant annet at kvinner på annen måte enn menn må stå til ansvar for kombinasjonslivet mellom karriere og moderskap. De fremholder i sin artikkel at moderskapet er tett i stor grad knyttet til en kulturell bekreftelse av kvinnelighet. Karrierkvinnen blir ofte konstruert som egoistisk og selvcentrert. Uvillig til å ofre noe for barna sine og med feil oppfatning av de virkelige (kvinnespesifikke) verdiene. Den implisitte forestillingen er at moderskap og karriere er uforenlige størrelser. Hvor barnet i lys av tilknytningsdiskursen står i fare for skjevutvikling om ikke mor gir tilstrekkelig nærhet og omsorg (ibid). Marlene bekrefter denne diskursen, og oppfatter seg som heldig, ved å fremheve at hun fikk dekket behovene sine hos sine besteforeldre som bodde i nærheten.

Crawford (1992) snakker om kjønnede følelser og betydningen det får for reproduksjon av kjønnsroller. I Marlenes minnetekst som omhandler en episode da moren får dødsbudskap om egen mor, fremkommer et eksempel på dette:

«Hun (moren) ulte høyt og lenge. Broren min gråt høyere og ville løpe ut til pappa, men jeg holdt ham igjen. Jeg visste at han trengte pappa, men visste samtidig at det ikke var riktig at han måtte trøste lillebror samtidig som han måtte ta vare på mamma. Jeg var helt kald og rolig, helt kald selv om det var varmt. Jeg tenkte at dette måtte jeg løse for broren min, og at jeg også måtte hjelpe mamma, men det var ingen måter jeg kom på som kunne hjelpe henne. Jeg hadde lyst til å trøste pappa, det visste jeg at jeg kunne gjøre seinere. Og at han kom til å trøste broren min også. Det var liksom moren min som var umulig å trøste»

Eksempelet ovenfor viser hvordan Marlene tenker og resonnerer i en situasjon hvor familien er i sorg og fortvilelse. Vi ser her hvordan hun tar subjektposisjon som ansvarlig for andres følelser. Crawford hevder at denne prosessen er kjønnet- og at kvinner har tendenser til å føle seg ansvarlig for andres følelser og velbefinnende, selv om de ikke har noen anledning til å kontrollere det (Willig 2013:152). Men, Crawford fremholder også perspektivet om hvordan kvinner motsetter seg slike begrensinger, leter etter mening og tar andre subjektposisjoner.

Dette perspektivet inkluderer motsetningene i å være aktør eller offer i diskursive forestillinger om kjønn (Crawford et al. 1992). Marlene snakker om hvordan hun arbeider mot forestillinger som ligger implisitt i hvordan gjøre moderskap for få de samme frihetsgrader som pappaer. I et utsagn fra den kollektive analysen viser Marlene hvordan hun tar en annen subjektposisjon enn hva hun gjorde som barn.

«Når jeg tenker på oss som er født og oppvokst med et helt annet kjønnsrollemønster i familien, og for meg som privatperson, så tenker jeg at det kjønnsrolleperspektivet er helt irrelevant. Det skal jeg jobbe med, og det jobber jeg aktivt med hver eneste dag, for å prøve å korrigere eller endre på, for jeg tenker at det handler ikke om det- det handler ikke om mamma eller pappa- det er en sånn umoderne eller sånn destruktiv måte å tenke på, å kategorisere mennesker inn i. For det overbygget om at mamma skal være sånn eller pappa sånn. Eller pappa har mye større frihetsgrader da, pappa kan gjøre som han vil- han kan gjerne reise. Å forlate kone og barn, det gjøres jo ofte- uten at det er noe big issue»

Linn beskriver også mange diskurser knyttet opp mot mor som gjør kjønn både i minnetekst og i den kollektive analysen. I eksempelet hentet fra minnetekst forteller hun om omstendelig børsanking og foredling som var en del av tradisjon og hushold for hennes som mor:

«Vanligvis så var vi der og plukket ett helt brett med tolv, eller noe, slike grønne små bokser ned jordbær som mamma styrte og ordnet og syltet og gud vet hva hun gjorde med alle de bærene! Det var alltid full fart med safting og bær og stilker, rips og stener og kirsebær. Og hjemmelaget syltetøy med sånt ekkelt, hvitt «stearin» lokk på slik at det skulle holde seg hele vinteren»

Senere i den kollektive analysen sier hun:

«Ja, men jeg kritiserer jo moren min for å være fraværende med bæra sine og så kritiserer jeg meg selv på et vis som voksen, for at jeg ikke driver med det samme som moren min gjør, men jeg bruker tid på barna mine»

I tillegg sier hun i den kollektive analysen:

«Jeg vil gjerne ha de idealene der, men pluss at jeg snakker med ungene mine. Jeg vil, ikke sant- ha de der mat-idealene»

I lys av Foucault forskerprinsipp viser eksemplene fra Linn en diskursiv diskontinuitet. Parallelt med forventning om at dagens kvinner stort er del av utdanning og yrkesliv, er det fokus på tradisjonelle verdier som blant annet ren og sunn mat. Dette begynner allerede i svangerskap- og fortsetter gjennom den offentlige ammepolitikken (Ellingsæter, 2005). Det er fokus på hvilken næring barna har godt av -og ikke, eventuelt hvilke plager som kan bli følge om barna ikke får dette. Det er i seg selv tidskrevende og fordrer både kunnskaper og engasjement. I tillegg avdekker teksten en sterk diskurs om at hun skal tilbringe tid med barna og snakke med dem. Dette henger sammen med tilknytningsperspektivet som at barn trenger riktig og fasespesifikk bekreftelse og stimulans for å vokse opp til å mestre livet som voksne. Vi ser her at minnet om mor som safter og sylter fungerer som en bekreftelse av morsdiskurser som er «nyaktuelle» i dag. Ellingsæter sier i sin artikkel at det er grunn til å tro at politikken underliggende prinsipp om «barnets beste» også er aktiv i andre moderskapsdiskurser. Og at det er mye som tyder på at nøkkelen til innsikt i nåtidens moderskapsdiskurser ligger i samfunnets økende barneorientering. (Ellingsæter, 2005:382) Linn viser at hun prioriterer mellom to tydelige diskurser ved å ta subjektposisjon hvor hun tross alt prioriterer det viktigste- nemlig å snakke med barna. Implisitt og eksplisitt kommer det imidlertid frem at hun kritiserer seg selv, eventuelt føler dårlig samvittighet for barna sine, for at hun ikke mestrer begge deler.

Som sagt tidligere har det å realisere moderskapet og familieprosjektet til alle tider fungert som en bekreftelse på at man er normal og kvinnelig nok. Disse eksemplene fra den kollektive analysen viser eksempler på diskursive kamper- og diskurser i endring. Jeg har hentet et eksempel fra den kollektive analysen som viser hvordan diskurs om mor som kjønn kommer til uttrykk hos et gruppelem. Marlene sier blant annet dette i den kollektive analysen:

«...Ja, ikke sant- fra sytti -åttitallet, hvor det var nødvendig å sylte og safte for å være god nok, så har dette bevegde seg til noe helt annet, nå skal du være rasende tynn og slank rett etter fødsel for eksempel, for å være en fin nok mamma...»

Diskursen om mor og kvinne gir et slags kompetanseperspektiv og symboleffekt både i familie og karriereliv gjennom beskrivelse som; Familiens direktør, koordinator og planlegger- likeledes omtales og verdsettes mødre med tradisjonelle feminine kvaliteter som ansvarlig, samvittighetsfull, den som samler familien og formidler gode normer og verdier (Ravn og Sørensen, 2007). Diskursen om å gjøre kjønn riktig er i endring, men Marlene

påpeker selv om det har vært en positiv endring fra å bli verdsatt utfra noen kvaliteter- så har dette blitt erstattet med andre diskurser om hvordan kvinner skal se ut etter å ha båret frem et barn.

Et annet eksempel fra Ina i den kollektive analysen viser hvordan forventning til kjønn- og moderskap frembringer en skamfølelse om vante forestillinger om mor brytes

«...For det er jo gjennom hele oppveksten at du føler at det er en slags skam, for når du er ute på ting, så er det alltid faren din som er med- og du føler, hvor er mora di liksom? Det er liksom sånn at det er mor som skal fungere, det er mor som skal samle ikke sant?»

Ina beskriver her en opplevelse av at mor bryter med diskursen om mor som kjønn, med det som blir beskrevet som tradisjonelle feminine kvaliteter. Det er fremdeles rart om ikke mor i alle fall i like stor grad som far, skal følge barna til aktiviteter eller lignende. Igjen beskrives skamfølelsen som en emosjonell respons på at noe bryter med den sosiale normen.

Crawford er som sagt opptatt av hvordan følelser blir sosialt konstruert, oftest i barndom og ungdom. Men at følelser blir modifisert og transformert i interaksjon med våre omgivelser. Hun fremholder at emosjoner har sitt utspring i sosiale konstruksjoner – og følelsens tilstedeværelse demonstrerer en persons forpliktelse til den kulturelle verdien som trer frem i en aktuell situasjon (Crawford et al., 1992:34/35). I eksemplet ovenfor bekreftes nettopp denne forpliktelsen i informantens subjektposisjon, en som kjenner skam.

Ravn og Sørensen (2007) artikkel stilles det blant annet spørsmål om man i dagens Norge kan ramme noen hardere enn å betvile ens egenskaper som mor? Jeg opplever at dette spørsmålet er absolutt relevant for mitt materiale gjennom diskusjonene vi har hatt- både fra erfaringen med å vokse opp i en brytningstid for kjønnsrollemønstre, men også til hvordan vi selv relaterer oss til diskursen for egen morsutøvelse. Her beskriver Ina skamfølelse som hun har kjent på i sin oppvekst - og minnet fremstår som viktig og relevant i hennes forestillinger om mor i dag. Eksempelet viser også et diskursivt felt ved som gir normative føringer for hva Ina opplever som mulig for mødre. Ina tar en subjektposisjon med at hun fremdeles beskriver en holdning mødre generelt skal «fungere og samle». Den diskursive praksis viser seg ved at det fremdeles er andre forventninger og strenge krav til mødre enn fedre til å følge opp barna. Hennes subjektive posisjonering i forhold til dette minnet beskriver hun med at hun fremdeles blir mer overrasket om det er en mor enn far som av en eller annen grunn ikke følger opp

barnet. Vi ser av dette eksempelet at minnet både virker opprettholdende og dominerende for diskursen om mor som kjønn. Diskursiv posisjonering spiller en viktig rolle i denne prosessen
Davies og Harrè hevder at:

«Once having taking up a particular position as one`s own, a person inevitably sees the world from the vantage point of that position and in terms of that particular images, metaphors, storylines and concepts which are made relevant within the particular discursive practice in which they are positioned». (1999:35)

Den diskursive posisjoneringen setter rammene for hvordan hun tenker om hvordan kvinner skal være knyttet opp mot foreldreskap og morsutøvelse- og representerer et annet handlingsrom enn hva hun forventer av menn og deres farskap.

Jeg har tatt med et sitat fra Ina som i den den kollektive diskusjonen viser hvordan tradisjonelle diskurser rundt mor og morsutøvelse fremdeles har en selvfølgelig plass- og vekker overraskelse når det oppstår et brudd med forventningene

«Det har alltid vært sånn- om jeg kjenner på mine forestillinger som jeg egentlig har enda ikke sant- at jeg blir mer overrasket når det er en mor som ikke fungerer enn en far».

Eivor bekrefter denne forestillingen i den kollektive analysen med eksempler fra arbeidslivet hvor hun tematiserer diskursen om behovet for den «varme moren»

«For jeg tenker at det er litt sånn man tenker at en mor skal være, hun skal være den trygge og stabile. Selv om man er fagperson og alt det der, så ser jeg jo at man flere ganger kan bli overrasket over en mor som ikke har den varmen, enn vi blir av en far. Hvis det er en far som ikke har den varmen, så tenker vi kanskje- Ja, ja, det klarer du helt fint, men visst det er en mor som ikke har det, så tenker vi; Gud, hvordan skal det gå med deg? Det er liksom et veldig stort skille syns jeg, fremdeles, selv om det er mer naturlig at barn bor hos far mer nå i dag, så må man liksom ha den varme moren likevel».

Vi ser her at det diskursive handlingsrepertoaret for kvinner er innskrenket ut fra både beskrivelse om å ha andre forestillinger og andre krav om hvordan en mor skal utøve sitt emosjonelle foreldreskap enn hvordan fedre skal gjøre det. Dette får igjen konsekvenser for subjektposisjonen ved at hun også som voksenperson har andre og høyere forventninger til seg selv og andre mødre. Jeg mener at eksempelet viser hvordan kulturelle føringer

oppretholdes og videreføres gjennom kjønnete forventninger på ulike sosiale arenaer. Igjen kan vi ane at bekymringen for barnets utvikling og trivsel knyttes opp mot diskursen om utvikling og tilknytningsperspektivet

Et annet sitat fra Ina i den kollektive analysen viser hvordan hun tar en annen subjektposisjon og skaffer seg derved et større rom for å tenke og handle i tråd med hva som er riktig for henne:

«...Så jeg vasker veldig lite huset egentlig, jeg har vaskehjelp, så tar jeg det grøvste så får det bare være som det er. For hun (moren) var jo sånn, at du kunne jo ikke ha en avis liggende på bordet, ikke bena på bordet... Jeg har også hatt den der greia med å ikke hente barna for sent- og stresse hjem. Men jeg har begynt å roe ned på det nå, jeg vet ikke hva som har skjedd i livet mitt som gjør at jeg har begynt å roe ned på det nå, men nå går det greit om jeg henter han minste kvart over fire, men det var det ikke før»

Her konstruerer Ina et minne om mor hvor hun markerer avstand til denne type forventninger til seg som kvinne og til sin mors regler for hvordan det skulle være hjemme hos dem. Vi ser her et eksempel på Foucaults beskrivelse av makt og motmakt, gjennom Inas bevisste valg med å bryte med dette og å handle annerledes. Foucault er opptatt av maktens bevegelighet mellom partene. Det foregår en kamp mellom informanten og hennes relasjon til minner om mors sosiale praksis. Utdraget ovenfor er et eksempel på makt og motmakt ved at Ina gjør opp en indre status og endrer sin praksis og får derved et annet handlingsrom. Subjektposisjon Ina tar gir oss også et bilde på hvordan kjønn kan enten reproduseres eller endres i relasjonen. Når forskjellige diskurser konkurrerer innenfor et bestemt område, oppstår muligheter for endring og forhandling av subjektposisjoner. Ina posisjonerer og identifiserer seg (forskjellig) i forhold til ulik og dels motsetningsfylte diskurser om kjønn og tradisjonelle rollemønstre. Vi får eksempler på at kjønn og kjønnsrolle kan gjøres forskjellig ved at Ina tar subjektposisjon som går imot de tradisjonelle diskursene som hun er oppvokst med.

4.3 Det kulturelle imperativ om å få barn

Som nevnt tidligere finnes det et kulturelt imperativ om at det å få barn er en del av å gjøre kjønn riktig (Ravn og Sørensen, 2005). Denne diskursen var vel gjeldende før likestillingskampen fikk en mer etablert plass i samfunnet, og det var mer vanlig at kvinner var knyttet opp mot tradisjonelle roller knyttet til barn og hjem. Utsagnet fra Ina som jeg viser

nedenfor er hentet fra en av minnetekstene, og ryster på mange vis, men kanskje spesielt ved dette kulturelt naturaliserte og nærmest selvfølgelige forhold vi har til at kvinner på et tidspunkt i livet både ønsker og trer inn i moderskapet med glede, ved at det her blir brukt som trussel i oppdragende hensikt.

«Jeg husker at vi var på hytta til mormor og morfar. Jeg var syv år og ønsket meg et søsken. Jeg husker ikke helt hva som hendte, men jeg tror ikke jeg hørte på beskjed, var vanskelig eller noe. Jeg husker at mamma ble veldig sint og dro meg med i armen til bilen for å reise hjem. Pappa kom bakerst, han kjører og må dra når hun vil dra. Jeg husker at jeg var sint og ikke ville hjem. Jeg husker at mamma sa at hvis jeg ikke var grei nå så kunne hun ta bort det fosteret hun hadde i magen. Jeg skjønnte at jeg endelig skulle få et søsken»

Ina fortsetter i lys av minnet den kollektive analysen:

«...Jeg hadde ikke brukt det (minnet) hvis jeg ikke på en måte var trygg i situasjonen på det selv for å si det sånn, for dette var ikke noe som jeg prata om da jeg var tjue år. Det er liksom det at du har oppigjennom livet skjønt at hun ikke er frisk ikke sant»

I den kollektive analysen kan det se ut til at Ina konstruerer mor som syk og dette blir også forklaring for morens handling og utsagn i dette minnet. Utsagnet om at mor ikke er frisk når hun sier slik, kan avdekke prosedyrer som regulerer hvilke stemmer som får autoritet og makt. Foucault snakker om denne prosedyren som oppdeling og forkastelse av utsagn (Foucault, 1999). Diskursen reguleres ved at det skjer en oppdeling mellom fornuften- her i dette eksempelet Ina - og mor som psykisk syk. Et resultat av en slik deling er at morens stemme til en viss grad kan svekkes og ugyldiggjøres i interaksjon mellom dem. Dette kan være et eksempel på maktens produktivitet. Tar vi utgangspunkt i Foucaults tanker om produktiv makt ser vi at denne oppdelingen mellom det normale og (psykisk) syke danner en type kunnskap og forståelsesmåte om individer. I dette tilfellet produseres det en kunnskap og oppfatning om mor som ikke frisk- og derved kan man ikke tillegge hennes utsagn gyldighet. Vi ser her at ved mors utsagn gjøres mindre gyldig (ikke friskt) åpner for et annet diskursivt handlingsrepertoar. Det har igjen implikasjoner for Inas subjektposisjon. Hun skaper seg en forståelse og meningssammenheng- hvor hun tør og vil snakke om det som voksen gjennom å ha forståelse av morens utsagn som noe vi ikke kan ta på helt alvor.

4.4 Forestillingen om moderskapets uendelige ansvar

Ellingsæter(2005) hevder at diskurser om «barnets beste» er i ferd med å bli naturgitt kunnskap. Ideen om barns behov og barns beste er førende for foreldreskapet (2005). Det er større krav og forventning til foreldre og moderskapet- og grupper med profesjonell kunnskap om barn og barns utvikling overvåker foreldrearbeidet. Hun hevder at det er i hovedsak mødrene som føler ansvar for å innfri disse reglene- og å se barnet utvikle seg optimalt. Alle informantene i gruppen snakket om tanker eller ideer om barnets beste som et absolutt og grunnleggende livsprosjekt. Flere med utgangspunkt i sitt «sterkeste minne». Enten som et motsvar eller kompensasjon for det de i minnet opplevde som mangelfullt, sårt eller vanskelig eller som noe som er viktig å bringe videre til barna. Forestillingen om moderskapets uendelige ansvar understrekes i Hasles (2013) perspektiv om foreldreoppdraget. Hasle hevder at å føle at man ikke har lykkes med foreldreoppdraget, fører det til et opplevd tap av foreldreverdighet (ibid: 275). I møtet med ekspertsystemene blir foreldrene/ mødrene blir overlatt til sin egen evne til å stå for opp for seg selv og egne meninger. Dette bekreftes gjennom Foucaults perspektiver på hvordan diskursene former oss, hvordan makt utvikles i institusjoner, i språket, og i individets opplevelse av verden. Og vi blir gjort oppmerksom på hvor viktig det er at vi er bevisst og forstår dynamikken mellom ekspertkunnskap og vår individuelle og kontekstuelle mestringsevne. Honneth (2007) her referert i Halse (2013) støtter seg på psykoanalytikerens Winnicott og forstår «barnets modningsprosess som en oppgave som bare kan løses gjennom det intersubjektive samspillet mellom mor og barn.» Likevel mener han at barnet kun kan løse oppgaven med å anerkjenne moren som «et vesen med selvstendig rett,» dersom «dets sosiale omverden tillater det» (ibid:109). Imidlertid trekker han siden frem moren som den som representerer selve omverdenen og som må bli et «godt objekt i individets psykiske virkelighet» for at barnet uten angst for å bli forlatt, kan «gi seg inn på sine indre impulser og utforske dem på en åpen og kreativ måte» (Hasle, 2013:279). Stefansen (2011) understreker denne viktigheten av kroppslig beredskap hos mødrene for å være en god nok mor- det vil si at det ikke er noe som blir valgt, men som foreligger som en automatisk respons. Gjennom ervervet kunnskap har mødre ubevisst satt seg i en posisjon hvor de er i en kroppslig og mental beredskap for å ivareta barna i overenstemmelse med den vestlige kodeksen for foreldreskapet. Vi snakker om en slags internalisering av «mother blaming». (ibid) Med dette utgangspunktet avdekkes den kulturelle verdiladningen som setter mødre i en ansvarlig posisjon for hvilke betingelser og muligheter barna får til å realisere seg selv som voksne. Jeg har samlet et knippe utsagn fra

den kollektive analysen som implisitt og eksplisitt tar for seg moralske moderskaps imperativer som dreier seg om et uendelig ansvar.

Marlene beskriver:

«Det er noe jeg har måttet jobbe veldig med de siste årene, jeg kan ikke overta ansvaret for andre mennesker, jeg kan ikke, jeg får det ikke til. Jeg kan ikke forandre mamma, eller sønnen min eller andre. Jeg får det ikke til. Så for meg, som menneske er det minnet om mamma da jeg var elleve utrolig representativt for min egen selvopplevelse- og tilknytningshistorikk med henne. Jeg prøver og prøver, og hun drar. Det gjør hun enda»

Her beskriver Marlene et tilknytningsperspektiv som diskursivt felt- dette setter føringer for hennes subjektposisjon som voksen og er normerende for hvordan det er mulig å tenke og handle som mor. Tilknytningsperspektivet antyder at det er en tidsramme og en balanse for hvor nær eller distansert man skal være barna. Den psykologiske tilknytningsteori har også innflytelse på hvordan barn forsøker å forstå seg selv, den voksne verdenen og sin egen rolle i verden (Killen, 2005:574). Vi ser her at tilknytningsperspektivet tilbyr en subjektposisjon hvor mor blir den ansvarlige for å tilby optimale oppvekstbetingelser der blant annet balansen mellom nærhet og avstand er passe justert. Samtidig ser vi at dette perspektivet gir subjektposisjon som avvist og sveket av egen mor.

Hun fortsetter:

«Det gikk ikke opp for meg før i sommer da- at dette er en issue. Så det passet godt for meg å få denne oppgaven for meg nå. For det er mye i mitt liv som i tanker og refleksjoner dreier seg om mamma. Jeg tror at jeg gjennom hele livet har prøvd og prøvd å få henne... Strevet etter å komme nær, være en del av eller å være i relasjon. Og så har det ikke funket noen gang, ei heller nå i dag. Så jeg tror at mitt strev etter å etter å være tilknyttet mamma- og hennes avvisning av det da, både implisitt og eksplisitt. Det er det jeg tar sterk avstand til selv og prøver å kompensere for, som kanskje gjør at jeg går litt i den andre retningen (til eget barn), at det blir for tett og for nært. Ja, at det blir for symbiotisk ikke sant»

Videre sier hun:

«Det kunne ikke falt meg inn å reise på lange ferier uten mine egne barn, det kunne jeg aldri gjort. Jeg registrerer at mange gjør det, jeg misunner dem. Men det kunne jeg ikke ha gjort, eller kanskje når de har blitt store. Jeg skal ikke bli som mammaen min!»

Her tar Marlene subjektposisjon som ansvarlig opp til vurdering, hun sier at hun ikke vil ha denne posisjonen:

«Om vi kutter ut det ordet mor da? Med det å være en god omsorgsperson, fordi det ligger i « Den gode mor» Det er jo helt forferdelig fastlåsende da?. Har jo aldri hørt begrepet « Den gode far»? ...Hva i all verden er en god nok mamma i vårt samfunn».

Hasle (2013) bekrefter Marlenes tanker om at det hersker en fastlåst ide om hva som er en god mor. I sin studie tematiserer Hasle blant annet det tradisjonelle syn på familieliv og gode barndommen. Hun fremholder at tradisjonene og forestillingene fremdeles består trass i at de kulturelle konstruksjonene har gjort en dreining fra autoritære til intime foreldreidealer. Mor er primært som den emosjonelle og far primært som den instrumentelle. Hvor mor arbeider deltid og er hovedansvarlig for barneomsorg, mens far er hovedforsørger.

Ina følger opp Marlene og beskriver frykten for hva hun kan påføre sitt eget barn ved å være sliten og sint.

«Ja, jeg har mye av det samme- sånn visst jeg blir forbanna og klikker på ungene, ikke sant. At jeg liksom gransker det veldig etterpå, er jeg på vei til å bli...? Jeg husker en episode spesielt godt, fra jeg var gravid med nummer to. Da var jo han eldste en sånn som hadde fått masse ekstra forpleining ikke sant, med sånn hyggelig stund hver kveld ikke sant, med å lese på senga og alt dette her. Han var jo ikke fylt tre år og kjempekrevene. En kveld hvor jeg var kjempesliten og tung og alt- og jeg skulle begynne å lese for ham- og så var ingenting bra nok. Jeg bare kjente at- at nå rakner det. Og jeg sa tilslutt, nå er det slutt, nå går jeg! Pappa er nede! Jeg tenkte at nå må jeg ut, tok på meg skoa, måtte ha luft- og kunne ikke vise mer sinne liksom. Så sto han og dro meg i buksebeinet og sa; Mamma ikke gå- ikke gå! Det er en sånn... ja, jeg tenker at dette må jeg spørre ham om når han blir stor. Ja, men ikke sant. Jeg tenker, er dette et traume som han skal bære med seg hele livet? Sånn som jeg har båret med meg av de greiene hennes?»

Vi ser her at Ina tar subjektposisjon som uendelig ansvarlig. Hun beskriver redsel for å bli på samme måte som moren var da hun var sint på Ina som liten. Hun skylder på seg selv – og gjør seg således avhengig av sønnens bekræftelse på at hun har vært god nok mor når han blir voksen. Honnet setter dette i perspektiv med «mother blaming» som skyldfølelse:

«Mother-blaming fører til skyldfølelse–også når det ikke er grunnlag for det. Skyldfølelsen «skaper en oppmerksomhetsforskyvning» (Honnet,2007:146) Dette fører til et økt moralske forpliktelser og forventninger til seg selv som mor. Oppmerksomhetsforskyvningen fører til at subjektet erfarer at «dets egen person er fundamentalt avhengige av anerkjennelse fra andre» (ibid:147).

Eivor tar også subjektposisjon som hovedansvarlig for familieprosjektet i den kollektive analysen, hvor det tydelig kommer frem at hun har helt andre forventninger til seg selv som mor enn hun har til barnas far.

«Jeg tenker hvordan har det vært for meg som mor? Det der å skulle sende dem i barnehage, for meg er det helt feil- helt feil. For jeg tenker jo at jeg skal være sammen med barna til de er seks år. Jeg har hatt masse skyldfølelse for det- at jeg ikke skal være sammen med dem- og jeg ser nå som jeg har permisjon så leverer jeg dem til frokost, men jeg må liksom hente dem tidlig. Visst ikke jeg har hentet dem til sånn tre eller halv fire så kommer det over meg.. Eller sånn typisk er det jo at jeg tar alt i huset, så er jo mannen min en sånn type som sier til meg; Det er ikke så rart at jeg ikke gjør noe for du tar jo alle oppgavene. Jeg gjør jo det! For de forestillingene om at det er mor som skal gjøre dette er så sterke da»

Det diskursive feltet er preget av utvikling og tilknytningsperspektivet, hvor fokus er på mors nærværenhet og sensitivitet ovenfor barnet. Forestillingene gir med andre ord mødre uskrevne regler for hvordan en skal føle og handle. Mødre vil ubevisst strekke seg langt for å følge disse dominerende forestillingene. Andenæs(1989) mener at man må gå bort fra å tenke at utviklingspsykologi har alle svar på hva som er god omsorg. Hun er kritisk til at det foregår en vitenskapelig legitimering av dette perspektivet, som viser seg i et stadig fokus på tilknytningsstil og mors sensitivitet som predikatorer for eventuelle senere psykiske plager (ibid:612). Følgene av dette perspektivet blir da at omsorgspersonene, og særlig mor har skyld dersom barnet ikke utvikler seg normalt.

I den kollektive analysen påpeker Linn en selvmotsigelse og diskursiv konflikt mellom tilknytningsperspektivet og likestilt kjønnsdeltagelse i arbeid og omsorgsoppgaver:

«Men der er noe selvmotsigelse i det også tenker jeg, for mine barn er nå i midten av tenårene. Og- om man skal tenke på foreldreperm og sånt da. Den gang da, så var det sånn at far hadde tre uker og mammaen et år. Mens nå er den mye mindre for mødre og lengre for fedre. Og da skriker mødre! Jeg vet ikke om noen av dere har skreket, men det har jo vært mye av det på Facebook og flere av mine venninner som har småbarn, som sier at barnet trenger mammaen sin det første året, så da skal man ikke slippe pappaen til likevel, for vi skal ikke være likestilt! Hva er det vi gjør?»

Linns innvending til de de mange høylytte reaksjoner på endringen fordeling av foreldreperm mellom foreldrene, bekreftes i Crawfords tanker om kompleksiteten ved å endre undertrykkende strukturer:

«In order to see ourselves as able to change the structures, we must first acknowledge our complicity in our own subordination, that is, that there are benefits as well as costs in maintaining the status quo. Rocking that boat can be dangerous” (Crawford et al., 1992:196).

Det å endre diskursiv praksis innenfor barneomsorgen betyr omkostninger i måten vi tenker og føler.

Ellingsæter hevder at den korte spedbarnsperioden har vært gitt stor betydning for i den norske likestillingspolitiske debatten. Tema har dreid seg om kvinners svekkede mulighet for likestilling i familie og arbeidsliv dersom kvinnene tar det meste av fødselspermisjonen. Denne skjevheten vil forfølge senere faser av foreldreskapet (Ellingsæter, 2005:380). Unge kvinner stiller derfor med en begrensning i arbeidsmarkedet og den norske ammepolitikken er utvilsomt normerende for fars muligheter til aktiv deltakelse i perioden. Ellingsæter hevder at anbefalingen om den lange fullamningen kolliderer derved med hensynet til likestilling mellom kjønnene, som forvaltes av et annet statlig ideologiapparat, Likestillingsombudet. Hvor formaning om å amme vanskeliggjør argumentasjonen for at menn skal ta ut mer fødselspermisjon (ibid).

4.5 Morskjærlighetens tatt-for-gitthet

Det finnes en slags allmenn og naturalisert oppfatning om hva som ligger i begrepet morskjærlighet, uten at det nødvendigvis er klart definert hos hver enkelt av oss. Tidligere i oppgaven har jeg belyst hvordan tilknytningsperspektivet implisitt ser morskjærligheten som intuitiv og naturgitt, delvis lært gjennom den tilknytningserfaringen som hun har fått selv. Hasle spør hvorvidt foreldrekjærligheten ligger til grunn som en selvfølgeliggjort felles grunnforståelse. Og om dette er så selvfølgelig at hverken vitenskapen eller foreldre selv tematiserer det? (Hasle 2013). Når jeg snakker om diskursen om morskjærlighet i denne oppgaven henspeiler jeg på denne dominerende kulturelle oppfatningen om at i det en kvinne blir mor så utvikler hun en intuitiv opplevelse av varme og kjærlighet - som hun formidler ved å tolke og respondere i forhold til barnets følelser og behov.

Eivor beskriver dette godt i et eksempel fra minneteksten- og hvordan hun fikk sove i samme seng som mor da hun ble fortalt at foreldrene skulle skilles

«På dagtid hadde mamma fortalt meg og to av mine søsken at pappa skulle bo et annet sted. Jeg var lei meg og hadde vondt i magen, derfor fikk jeg sove på mamma sitt rom den natta. Alltid når jeg blir lei meg reagerer jeg med vondt i magen. Jeg husker at jeg gikk til mamma sitt rom og hun sa det var ok at jeg fikk sove der. «Det var trygt, varmt og godt ligge i mammas seng. Det var rart å tenke på at mamma og pappa kanskje ikke skulle bo sammen mer. Det gjorde meg litt trist, men ikke redd. Mamma ro smittet over på meg, så ble jeg også rolig. Selv om jeg var lei meg fordi jeg skjønnte at pappa kanskje ikke kom hjem, var jeg også veldig avslappet og trygg»

Hun fortsetter i den kollektive analysen:

«Jeg tenkte når jeg skrev dette. Er dette et minne som kommer til meg fordi jeg nå har hatt en diskusjon med min mann om blant annet at gutten min på tre og et halvt år skal få ligge i senga med meg nå da han har mareritt- for han har hatt mange mareritt. Det er jo en uenighet vi har. Så tenker jeg at, det er derfor det minne er så sterkt for meg nå fordi jeg er i en periode hvor min opplevelse er at dette er veldig viktig for min sønn»

Crawford fremholder at minners biologiske korrelater spiller en rolle i hva vi minnes:

«The body is clearly present and important. And certainly there is an intensity of remembered feeling. But in almost all our memories, whatever trigger or emotion, there is an active attempt to understand and explain. We are constructing a meaning of events and our own response; We are searching for intelligibility (Crawford et al., 1992:9).

Eksempelet ovenfor viser hvordan Eivor arbeider med minnet utfra følelser som hun kjenner i kroppen som voksen- og hvor minnet blir en slags naturlig forklaring for at sønnen trenger det samme som Eivor fikk av sin mor da hun var liten og redd. Vi ser at selve handlingene og episodene har blitt minner fordi de var viktige for oss den gang da- og fremstår viktige for livssituasjonen som vi er i nå. Dette fører til at vi gjenfortolker gamle hendelser i lys av ny kunnskap/ erfaring og fortsetter med dette hele vårt livsløp (Crawford et al., 1992). Minnet fremtrer som harmonisk og snakker inn vår forestilling om hvordan en varm og stabil mor skal være- vi får opplevelsen av at Eivor tar subjektposisjon som anerkjent og ivaretatt av sin mor i en vanskelig situasjon- hun ønsker å ta dette med inn i sin relasjon til eget barn. Honnet bekrefter dette gjennom å fremholde at:

«Graden av positivt selvforhold, vokser med hver ny form for anerkjennelse som den enkelte kan relatere til seg som subjekt. Muligheten for selvtillit er nedlagt i kjærlighetserfaringen, muligheten for selvrespekt i erfaringen av rettslig anerkjennelse og muligheten for selvverdsetting i erfaringen av solidaritet» (Honneth, 2007:181).

Vi ser hvordan Eivor beskriver denne anerkjennelsen som subjekt, hun ønsker å bringe med seg denne kjærlighetserfaringen videre- og følelsene hun har knyttet til minnet om mor bekrefter hennes solidariske vurdering av at det er viktig at sønnen får sove i hennes seng.

Ina på sin side beskriver i den kollektive analysen- hvordan diskursen om den naturaliserte morskjærligheten skaper andre forventninger og kollektiv respons til mødre enn fedre:

«Men, det er vi sånn hører det- hvis vi hører det; Ja, stakkars, de er aleine med pappaen sin, hun moren bare fant en annen og bare dro av gårde- jeg tror ikke de har det så bra- og det er så stort. Men hvor mange menn er det ikke som har gjort det?»

Jeg slutter meg til Hasle (2013) som fremholder at foreldrekjærlighet er en kraft som bør anerkjennes som livgivende og endringsskapende for oss mennesker og våre omgivelser. Men selve foreldreskapet er i sin form sosialt konstruert, og foreldre «blir til» innenfor rammene som de dominerende diskursene tillater. For å oppdage disse rammene kreves at vi stiller spørsmål ved det gitte og selvsagte- slik kan indirekte makt avdekkes. Meyer er opptatt av dette maktperspektivet og hevder at den norske stat går langt inn i folk flest sine sfærer for å utøve indirekte makt og kontroll;

«.. den griper inn i våre liv på intime og komplekse måter som var ukjente for tidligere herskere. Staten tar ikke bare hånd om den enkeltes helse og velferd, utdannelse, fødsel og død, kort sagt: vårt fysiske og psykiske liv fra vugge til grav. Den forsøker også å oppdra oss og forme vårt livsbegjær... (fortsettelse) Makten begrenser seg ikke til institusjonene; den befinner seg både innenfor og utenfor lover og formelle styringsverk. Det er derfor studiet av politikk krever et kulturperspektiv, et perspektiv som favner om hele mennesket. Bare et humanistisk blikk kan stille seg solidarisk med det produktive livsbegjæret og mennesket som nakent, sårbart liv». (Meyer, I NOU 2003:19, kap14.1.1)

Ofte er det vanskelig å oppdage og bli bevisst disse forestillingene – og de bidrar derfor til å produsere og reprodusere makt og dominerende relasjoner i samfunnet. Selve forestillingen om «det naturlige moderskapet» har stor gjennomslagskraft i det norske offentlige og politiske samfunn og det foregår en romantisering og allmenn tilslutning om dette perspektivet (Hasle, 2013:312/313). Vi ser i Inas eksempel ovenfor hvordan tilknytningsperspektivet skaper et diskursivt felt hvor selvfølgeligheten i den naturlige

kjærligheten i foreldre-barn-relasjonen, gjør tap av verdighet og svik desto større når kjærlighetshandlingene ikke utspiller seg i henhold til de kulturelle føringene. Dette opprettholder og reproducerer forestillingen om morskjærlighet som naturgitt og intuitiv, som der igjen viderefører forestillingen om at mor er primæromsorgsgiver og fedre har en sekundær og mer instrumentell rolle ovenfor barnet.

5.0 Oppsummerende refleksjoner

Vi har i det forutgående kapittelet sett hvordan diskurser om mor som kjønn, mors uendelige ansvar og diskurs om den naturgitte morskjærlighet både skaper, utfordrer og opprettholder subjektposisjoner og sosial praksis hos kvinner og mødre i dag. Når vi oppfører oss slik vi tror det er forventet av oss som menn eller kvinner, skaper eller reproduserer vi kjønnsforskjeller. Vi opplever disse konstruerte forskjellene som naturlige fordi alle gjør dem, og de forsterker derfor oppfatningene av kjønn som noe vi er, noe essensielt. Dette gir oss illusjonen om at de sosiale kjønnsforskjellene kommer innenfra og er naturlige. Analysen av mitt materiale viser at makt kan reguleres i det Foucault beskriver som sannhetsregime- som er gyldig på et bestemt tidspunkt (Foucault,1999) I oppgaven har jeg tematisert hvordan makten i historiske, politiske og faglige diskurser påvirker oss slik at vi forstår vår oppgave som kvinner og mødre på bestemt måter. Som kvinner er vi ikke frie og uten påvirkning av slike sannhetsregimer, men underlagt dominerende diskurser- som fremtrer som naturgitte og sanne. Materialet viser at slike forestillinger kan bidra til skam og nederlag i opplevelsen av seg selv.

Gjennom å arbeide med minner har jeg blitt oppmerksom på hvilke måter vi som kvinner og mødre deltar i egen undertrykkelse ved å opprettholde og videreføre dominerende diskurser, samtidig har minnearbeidet også vist at kvinner kollektivt motsetter seg dominerende forestillinger og skaper varige endringer som åpner for muligheter og friere utfoldelse. I denne prosessen har jeg fått øye på motsetninger, inkludert perspektiv som offer- og utøver av normerende praksiser. Likeledes har jeg blitt oppmerksom på at for å ha tro på vår kapasitet til å endre strukturer, så må vi først innse kompleksiteten i hvordan vi opprettholder vår egen undertrykkelse ved å produsere dominerende diskurser (Crawford et al., 1992). Meyer kaller dette for symbolsk makt, som opprettholder fellesskap i forståelses- og handlingsrom og som, etablerer og fastholder forskjeller (Meyer, I NOU 2003:19 kap.14.1.1).

Som familieterapeut er jeg opptatt av hvordan diskurser preger vår praksis- og nettopp hvordan jeg kan bidra til å utforske og utvide dominerende forestillinger. Likeledes er jeg opptatt at jeg som terapeut må ha ansvar for å arbeide med bevisstgjøring av egne diskurser og praksis for å ikke bidra til fastlåste og rigide vurderinger. Jeg støtter meg til Thorsteinson som fremholder det etiske perspektivet i den postmoderne familieterapeutiske utøvelse:

«Som terapeut har jeg med meg kunnskaper og erfaring inn i terapirommet, men jeg vet lite om klientens forståelse av seg selv og sin virkelighet. Og uansett hvor mye jeg

lærer og forstå, kan denne aldri reduseres til det jeg oppfatter» (Johnsen, Sundet, Thorsteinsson, 2008:213)

Meyer (2003) hevder i likhet med Foucault at makten er uløselig knyttet til det sosiale liv. Hun fremholder perspektivet om maktens forskjellighet: Makten som innsnevrer, kontrollerer og lukker og makt som åpner, inspirerer og beruser. Hun fremholder at den sistnevnte formen gir rom for selvutfoldelse og individuell frihet, mens den første rammer livsbegjær og skaperglede (Meyer, I NOU 2003:19 kap.14.1.1). I et terapeutisk og analytisk perspektiv er det viktig å kjenne disse to formene - som familieterapeut må jeg anerkjenne og forvalte makt med både klokskap og nennsomhet. Mitt utgangspunkt er ikke å finne en sannhet, men å finne flere mulige forståelser- minnearbeid og kollektive analyse bidrar og forsterker til å snakke frem dette. Ved å ha flere forståelser vil det åpne for flere handlingsalternativer, som kan være utgangspunkt for potensiell endring og frihet.

6.0 Oppgavens troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet

Thagard (2013) trekker frem begrepene troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet som egnede begrep for å vurdere gyldigheten i kvalitative prosjekter. Troverdigheten er avgjørende i forhold til om forskningen er gjennomført på en tillitsvekkende måte. Kvaliteten på analysen og fortolkningen avgjør prosjektets bekreftbarhet. Muligheten for generalisering sier hvorvidt materialet er overførbart.

6.1 Masteroppgavens troverdighet

For å sikre troverdighet og tillit i prosjektet har jeg i kapittel en gjort rede for hvordan jeg plasserer meg i teksten- i kapittel to har jeg vist mitt teoretiske perspektiv for oppgaven og i kapittel tre har jeg vist hvordan jeg har analysert og bearbeidet materiale. Ved å gi denne oversikten har jeg gitt leseren innblikk i min forforståelse- og andre forhold som kan hatt innvirkning på materialet. I resultatet av analysen har jeg forsøkt å gjengi mine innfallsvinkler slik at leseren skal oppfatte min vinkling til materiale. Gjennom å bruke Foucauldiansk diskursanalyse (heretter kalt FDA) gjør jeg ikke et forsøk på å anonymisere egen rolle eller posisjon, men er selv aktiv deltaker i samme diskursive praksis- jeg har derfor ikke et mål eller som hensikt å prøve å beskrive mine funn som objektive sannheter uavhengig av min forforståelse og delaktighet. I henhold til FDA er det ikke *én* verden som kan bli beskrevet og studert, men det er utallige versjoner av verden, som hver og en er konstruert gjennom diskurser og ulike praksiser, noen av disse er velbrukt og har tydelig forankring i ulike anerkjente institusjoner og derfor oppfattet mer som legitime måter å oppfatte verden på. Likefullt forblir ingen versjon av verden dominant for evig, fordi den sosiale konstruksjonen av virkeligheten gjennom diskurser er karakteristisk gjennom endring og transformasjon (Willig, 2013). FDA er basert på antagelsen om at diskurser spiller en fundamental rolle i konstruksjonen av mening og at menneskelig subjektivitet er i det store og hele strukturert gjennom språk.

Mitt utgangspunkt for å bruke minnearbeid og FDA i analysen var å finne ut hva som karakteriserer de diskursive verdensbildene informantene er en del av -og hvilke implikasjoner har dette for våre muligheter å være på. Gjennom å bruke FDA har jeg forsøkt å rette oppmerksomheten mot diskursens makt i forhold til å konstruere objektivitet inkludert subjektet selv, samt hvordan subjektposisjonen vi tar kan begrense hva som kan bli sagt, gjort

og følt av informanten. Min forståelse og teoretiske utgangspunkt er at diskursiv konstruksjon og praksis vil være implisert i måten som vi oppfatter oss selv, og dette kan vise seg våre følelser og sosiale praksis. Ved å utforske mulighetsrommet for subjektposisjonen i dominerende diskurser har vi fått vi øye på hvilke implikasjoner det har for informantenes selvopplevelse og den subjektiv posisjonering hun har tatt (Willig, 2013:139)

Thagard (2013) er opptatt av systematikk og innlevelse som sentrale aspekter ved kvalitativ forskning. Innlevelsen er nødvendig for å oppnå forståelse, mens systematikk er avgjørende for å ivareta troverdighet. Gjennom analysen har jeg delt mine faglige perspektiver og refleksjoner. Jeg utforsket materiale mitt gjennom mine forskningsspørsmål og har fått tre hovedkategorier som oppsummerer tematikken. Likefullt kan jeg ikke fristilles fra det faktum at man ofte leter etter det man vil se. For å motarbeide dette har jeg forsøkt å være bevisst egne fordommer, lete etter det uventede- og sammen med informantene i den kollektive analysen fått flere og bredere perspektiver på det samlede materialet.

6.2 Masteroppgavens bekreftbarhet

Dette perspektivet dreier seg om min undersøkelse og bearbeidelse gitt svar på prosjektets problemstilling; Hvordan konstruerer kvinner sterke morsminner. Hvordan posisjonerer kvinnene seg i egne relasjoner i lys av et spesifikt minne?

For å få svar på dette har jeg gjort et minnearbeid med en gruppe bestående av fire kvinnelige informanter som alle er mødre og er født innenfor en tidsramme på ti år. Selve metoden er spesielt godt egnet og svarer godt på mitt spørsmål ettersom den tar tak i et spesifikt minne om mor og ikke i en narrativ eller biografisk fremstilling (Willig, 2013). I workshop og den kollektive analysen har vi snakket frem allmenne oppfatninger og tatt for gitt sannheter om det kjønnete moderskapet, forestillingen om moderskapets uendelige ansvar og morskjærighetens tatt- for- gitthet. I denne prosessen og i min videre analyse har jeg vist hvordan samfunnspolitiske og allmenne oppfatninger bidrar til å opprettholde og reproducere dominerende forestillinger- og hvordan dette preger de subjektposisjoner som er tilgjengelig for informantene i en sirkulær prosess. Likeledes har jeg vist hvordan kvinnene selv bidrar til undertrykkende strukturer ved å reproducere normative forestillinger gjennom språk og handlingsmønster. Jeg har også vist hvordan informantene tar oppgjør med makt og undertrykkende strukturer ved aktivt søke endring og erobre andre strategier. Vi ser hvordan

minner har en sirkulær påvirkningskraft på våre forestillinger- og kan oppleves som et vitnebyrd for det vi føler som viktig nå- også var viktig den gang da, og viseversa.

Både valg av metode og analysemodell, samt min teoretiske interesse i feltet har svar på hvordan kvinnene posisjonerer seg i lys av et sterkt minne om mor- og hvordan hun posisjonerer seg i lys av dette minnet.

6.3 Oppgavens overførbarhet

Med overførbarhet mener jeg generalisering av det analysemodellen viser. Jeg henviser ikke til en absolutt generalisering- men at moderskapsdiskursene som har kommet frem i lys av et sterke morsminner også gjenspeiles i andre samfunnsarenaer. Som jeg har vist i min bearbeidelse og oppsummering – har moderskapsdiskurser dels solid forankring ikke bare i den allmenne oppfatning, men også i det politiske liv. Likeledes har forestillingene dominerende plass i våre spesifikke minner. Sån sett kan minnene sees som en egen dimensjon vårt samspill med andre- og oss selv. Minnene representerer en sirkularitet med å hente frem følelser som viktig for oss i fortiden- og som påvirker vår tenkning, handlinger og relasjoner i nåtiden -som igjen har betydning for hvilken gyldighet vi gir våre minner.

Jeg har trukket inn forskning som er gjort på området. Dette er med på å styrke troen på at resultatene kan ha en overførbarhet til forestillinger som gjelder i det norske samfunn.

Som sagt tidligere er det umulig å oppnå en objektiv og gyldig virkelighet- det finnes flere forestillinger som kan ha gyldige- men samtidig være avhengig av kontekstuelle faktorer- dette er også gjeldende for mitt prosjekt. Kunnskapen om de norske moderskapsdiskursene og dens betydning for oss kan representere en sannhet for mange, men det er likevel ikke nødvendigvis slik for alle. Kunnskapen er gyldig når den gjelder for den som opplever det, men er ikke en sannhet uten modifikasjoner for alle.

7.0 Avslutning

I dette prosjektet har jeg ønsket å utforske hvordan en gruppe kvinner konstruerer sterke morsminner og hvordan de posisjonerer seg i egne relasjoner i lys av et «sterkt» morsminne. Jeg har vært opptatt av sirkulariteten mellom den ytre konteksten og vårt indre liv. Hvordan de indre opplevelsene i lys av et minne, kan stå i motsetning til forventninger og kan representere konflikt med vår selvopplevelse og tilhørighet til andre. Jeg har brukt minnearbeid for innhenting av materiale, kollektiv analyse og videre selvstendig diskursanalyse for bearbeidelse av tekst. På forhånd hadde jeg bestemt meg for å gå åpent ut gjennom å be om et «sterkt» minne istedenfor å lukke det til bestemte situasjoner. Jeg gjorde dette da jeg hadde en forestilling om at informantene hadde en mer intuitiv inngang til minnet sitt. Jeg hadde derfor få antagelser om hvilke minner jeg ville få på forhånd.

De dominerende diskursene som jeg fant har større fokus på forestillingen om moderskapets uendelige ansvar enn jeg hadde forventet innen jeg startet. Analysen min viser at materialet i hovedsak er preget av tre dominerende diskurser; *Diskursen om det kjønnede moderskapet, forestillingen om moderskapets uendelige ansvar og morskjærlighetens tatt-for-gitthet*. Funnene er som omtalt tidligere i oppgaven, også beskrevet i forskningslitteraturen.

Kategoriene er svært overlappende, og det er naturlig å se diskursene i sammenheng- ikke løsrevet fra hverandre. Materiale viser at det er dominerende moderskaps diskurser i «sterke» morsminner- og hvordan diskursene har innflytelse på kvinnenens selvopplevelse og hvordan det preger deres samspill og sosiale praksis. I arbeidet med minnetekstene ble det tydelig hvordan følelser konstrueres og knyttes til kjønn, og hvordan følelser som skam og ansvar utløses dersom de dominerende forestillingene ikke innfris. Materialet taler for at kvinnene fremdeles ser seg som primæromsorgsperson- og har større ansvar for hvordan barna har det. Likeledes viser undersøkelsen at «sterke» morsminner rommer moderskapsdiskurser som har innflytelse på kvinners selvopplevelse, hennes subjektive posisjonering i relasjon til andre- og opplevelse av handlingsfrihet. Materiale viser også at kvinnene aktivt motsetter seg undertrykkende strukturer i lys av et «sterkt» minne.

Jeg har ikke forholdt meg til kvinner som har annet etnisk opphav, eller som har vokst opp hos lesbiske eller homoseksuelle foreldre. Jeg har heller ikke forholdt meg til fedre. Det hadde vært interessant for videre forskning å analysere hvorvidt sterke morsminner avdekker de samme moderskapsdiskursene- og innflytelse på den subjektive posisjonering.

Moderskap er et sensitivt tema og som materialet har vist oss- kan det å ikke fylle forventningen knyttet til morsrollen utløse skyld og skam. Gjennom dette arbeidet har moderskapet vært knyttet opp mot historiske, kulturelle og sosiologiske kontekster- og er ikke mulig å drøfte universelt. Materialet viser at forestillingene og kunnskap er i kontinuerlig endring, samtidig som de sterke minnene avdekker at dominerende moderdiskurser er varige. Arbeidet med oppgaven har gitt meg ny forståelse av nødvendighet av å utforske minner for å utfordre makten i dominerende diskurser.

Litteraturliste

Allred, P og Burman, B. (2005). *Analyzing children's accounts using discourse analysis*. I *Researching children's experience: Approaches and methods and approaches*, red. S. Greene and D. Hogan. London: Sage Publ.

Almås, E. (2004). *Sex og sexologi*. Oslo: Universitetsforlaget.

Anderson, H. (2003). *Samtale, språk og terapi*. København: Hans Reitzels Forlag.

Anderson, Andersen, Harlene & Jensen, Per. (2012). *Inspirasjon, Tom Anderson og reflekterende prosesser*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Andenæs, A. (1989). Identitet og sosial endring. Del 1. Endringer i forholdet mellom kjønnene –hvordan skal vi forstå det? *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*. 26:397-409.

Andenæs, A. (1996). *Foreldre og barn i forandring*. Oslo: Pedagogisk forum.

Breakwell, G. (Ed.). (1983). *Threatened identities*. Chichester: John Wiley & Sons.

Breakwell, G. (1986). *Coping with threatened identities*. London: Methuen & Co.

Crawford et. al., (1992). *Emotion & Gender, Constructing Meaning from Memory*, Crawford June, Susan Kippaz, Jenny Onyx, Una Gault, and Pam Benton. Newbury Park. California: Sage, 226 side.

Davies, B. (2003). *Hur flickor och pojkar gör kön*. Stockholm: Liber.

Davies, B. Harre, R. (1990). *Positioning. The Discursive Production of Selves*. DOI: 10.1111/j.1468-5914.1990.tb00174.x [View](#)

Deaux, K. (1992). Personalizing identity and socializing self. I G. Breakwell (Ed.), *Social psychology of identity and the selfconcept* (ss. 9–33). London: Academic press.

Ellingsæter, A. L. (2005). De «nye» mødrene og -remoralisering av -moderskapet. *Nytt Norsk tidsskrift*, 22(04), 373-382.

Fjell, A. (2013). Hjernen er en tidsmaskin. Hentet fra;

<http://www.sv.uio.no/psi/forskning/grupper/lcbc/aktuelle-saker/hjernen-er-en-tidsmaskin.html>

Publisert 10. feb. 2013 21:08 - Sist endret 24. feb. 2016 15:48.

Foucault, M. (1999). *Diskursens orden. Med etterord av Espen Schanning*. Oslo: Spartacus Forlag AS.

Gannon, S. (2008). Messing with memories: Feminist poststructuralism and memory-work. I *Dissecting the mundane, international perspectives on, memory-work*. Hyle A, Eving S, Montgomery D, Kaufmann J. Maryland: University press of Amerika.

Gergen, K. og Gergen, M. (2005). *Social konstruktion ind i samtalen*. Danmark: Dansk Psykologisk forlag.

Hasle, B. (2013). *Kjærlighet og verdighet i tilfriskningsprosesser. Om foreldreskap når barn har en psykisk vanske*. NTNU. Hentet fra:

<http://lpp.no/kunnskapsbank/wp-content/uploads/2014/11/Bente-Hasle-avhandling-Kjærlighet-og-verdighet-i-tilfriskningsprosesser.pdf>

Haug, F. (1987). *Female Sexualization: A Collective Work of Memory*. London: Verso.

Haug, F. (2008). *Memory-work as a method of social science research: A detailed rendering of memory-work method*. I *Dissecting the mundane: International perspectives on memory-work*, red. A.E Hyle, M.S Ewing, D. Montgomery and J.S Kaufmann. Lanham: University press of Amerika.

Honneth, Axel (2003): *Behovet for anerkendelse*. En tekstsamling. Hans Reitzels Forlag.

Honneth, Axel (2007): *Kamp om anerkjennelse*. Oslo. Pax Forlag.

Hyle A, Eving S, Montgomery D, Kaufmann J. (2008). *Dissecting the mundane, international perspectives on, memory-work*: University press of Amerika.

Jansson, M. Wendt, M. Åse, C. (2008). Memory work Reconsidered. I *Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 4.228-240.

Jensen, P & Ulleberg, I, A. (2009). *Mellom ordene, kommunikasjon i profesjonell praksis*. Oslo: Gyldendal.

Johnsen, A. Sundet, R. Thorsteinson W, V. (2008). *Samspill og selvopplevelse, nye veier i relasjonsorienterte terapier*. Oslo: Tano Aschehougs.

Jørgensen, M. W og Phillips, L. (1999). *Diskursanalyse som teori og metode*. Fredriksberg: Roskilde Universitetsforlag/ Samfundslitteratur.

Kaufman J, Ewing M, Hyle A, Montgomery D & Self P. Women and nature: *using memory- work to rethink our relationship to the natural world* (2001) Reprinted from *Environmental Education Research* (2001) 7(4), pp. 359–377.

Killen, K. (2003). Barns tilknytning. I *Psyke og logos*, 2003, 24, 572-587. Hentet fra; <http://dansk-institut-for-tilknytningsteori.dk/kari-killen/>

Kvale, S. (2004). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal akademisk forlag.

Malterud, K. (2003). *Kvalitative metoder medisinsk forskning- en innføring*. Oslo: Universitetsforlaget.

Markussen, T og Lotherington A.T. (1999). *Kritisk kunnskapspraksis: Bidrag til feministisk vitenskapsteori*. Oslo: Spartacus.

McMartin, J. (1995). *Personality psychology. A student centered approach*. London: Sage Publications.

Moore, H, L. (1994). "A passion for difference. Essays in anthropology and gender"
Cambridge: Polity Press.

Moore, H, L. (1999). Reprinted 2005; "What Happened to Woman and Men? Gender and other crises in Anthropology" I *Anthropology theory today*, Moore Henrietta L. Cambridge: Polity Press.

Mæhle, M. (2005). *Re- inventing the child in family therapy: An investigation of the relevance and applicability of theory and research in child development for family therapy involving. d research in child development for family therapy involving*. Universitetet Bergen: Unipub forlag.

NOU 2003:19. (2003) Makt og demokrati. Hentet fra.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2003-019/id118893/>

Sandmo, E. (1999). Michel Foucault som maktteoretiker. I *Om makt. Teori og kritikk*, red. Engelstad, F. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Ravn, M og Øyslebø. S, S. (2007). «Karrierekvinne og mor» Hentet fra:
www.bt.no/btmeninger/kronikk/Karrierekvinne-og-mor-139206b.html (24. nov. 2007 06:00, oppdatert 08:45)

Schaaning, E. (1996). «Diskursens materialitet – Del 1: Foucault». ARR 96 (1):60-73.

Solem, M, Tilden, T & Thuen, F. (2008). Å ta empirien på alvor- er forskningsbasert kunnskap relevant for systemiske familiebehandlere? *Fokus på familien*. Nr 2.

Stefansen, K. (2008). Et uendelig ansvar. Kap 2. Om foreldreskap i middelklassen. I Bø, B. P. og Olsen, B. R. *Utfordrende foreldreskap- under ulike livsbetingelser og tradisjoner*. Oslo: Gyldendal Akademiske forlag.

Teigen, M og Reisel, L. (2014). *Kjønnsdeling og etniske skiller på arbeidsmarkedet*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse, en innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.

Thomassen, M. (2006). *Vitenskap, kunnskap og praksis*. Oslo: Gyldendal norske forlag.

Ulleberg, P.H. (2007). *Diskursanalyse: et mulig bidrag til utdanningshistorisk forskning*. Hentet fra; Barn nr. 1 2007:65–80, ISSN 0800–1669 © 2007 Norsk senter for barneforskning <https://www.ntnu.no/documents/10458/19133685/ulleberg.pdf>.

West, C and Zimmerman D. (1987). “Doing gender” *Gender and society* Vol. 1. No 2

Wideberg, K. (2008). I andras hem, *Om minnesarbeite som förnyelse av familjesociologi*. Sosiologisk forskning. Hentet fra; <https://mail.google.com/mail/u/0/?ui=2&ik=708b278e43&view=att&th=153a2e98f1ddd5aa&attid=0.1&disp=safe&zw>

Willig, C. (2013). *Introducing qualitative research in psychology*. England: McGraw Hill Education

Øfsti, A, K. (2010). *Parterapi: kjærlighet, intimitet og samliv i en brytningstid*. Oslo: Universitetsforlaget

Vedlegg 1. Transkriberte minnetekster

Eivor; Jeg husker at jeg lå ved siden av mamma i senga. Hun hadde en dobbeltseng, og en sjelden gang fikk jeg lov til å sove der. Det var trygt, varmt og godt å ligge i mamma sin seng. Selve rommet var kaldt, men under dyna var det varmt. Det var godt å fryse på nesa, samtidig som dyna gjorde meg varm på resten av kroppen.

På dagtid hadde mamma fortalt meg og mine 2 søsken at pappa skulle bo et annet sted. Jeg var lei meg og hadde vondt i magen, derfor fikk jeg sove på mamma sitt rom den natta. Alltid når jeg blir lei meg reagerer jeg med vondt i magen. Jeg husker jeg gikk til mamma sitt rom, og hun sa at det var ok at jeg fikk sove det.

Det var helt mørkt i rommet, bortsett fra det lille lyset som kom inn mellom sprekkene i vinduet. Jeg tror mamma sov. Hun pustet i hvert fall rolig, og det ga meg følelsen av at uansett hva som skjer så går det bra. Det var rart å tenke på at mamma og pappa kanskje ikke skulle bo sammen mer. Det gjorde meg litt trist, men ikke redd. Mammars ro smittet over på meg så jeg også ble rolig. Selv om jeg var lei meg fordi jeg skjønnte at pappa kanskje ikke kom hjem, var jeg også veldig avslappet og trygg.

Marlene: Jeg husker at jeg var elleve år og det var august, rett før skolen skulle begynne etter sommerferien. Mamma hadde mistet sin mor, og jeg hadde mistet min kjære mormor. Mamma var borte på jobbreise, noe hun «alltid» var. Dette var før mobiltelefonens tid og mamma visste ikke at mormor var død. Jeg visste det, og jeg husker at det eneste jeg tenkte på var hvordan mamma kom til å få det når hun fikk vite om det.

Jeg sto ved vinduet på kjøkkenet sammen med lillebroren min da pappa og mamma kom kjørende. Pappa hadde hentet mamma på togstasjonen, og jeg visste at han ikke kom til å fortelle om mormor før de var framme på gården vår.

Det var helt stille på gården, litt utpå kvelden var dette her. Klokka var etter barne- tv, fordi jeg og broren min hadde sett det sammen. Det var varmt og det begynte å bli mørkt ute. Jeg hørte bilen stoppet, dørene gikk opp og jeg kunne høre at mamma satte kofferten i grusen utenfor bilen. Den lave stemmen til pappa sa noe, jeg kunne ikke høre ordene men visste hva han sa. Broren min holdt hånda mi hardt, og gråt. Vi sto sammen og så på mamma som sank sammen på knærne på grusen, jeg hørte det knaste i grus og tenkte at det gjorde sikkert veldig vondt for henne. Hun ulte høyt og lenge. Broren min gråt høyere og ville løpe ut til pappa, men jeg holdt ham igjen. Jeg visste at han trengte pappa, men visste samtidig at det ikke var riktig at han måtte trøste lillebror samtidig som han måtte ta vare på mamma.

Jeg husker at jeg var helt rolig, helt kald selv om det var varmt. Jeg tenkte at dette måtte jeg løse for broren min, og at jeg også måtte hjelpe mamma, men det var ingen måter jeg kom på som kunne hjelpe henne. Jeg hadde lyst til å trøste pappa, det visste jeg at jeg kunne gjøre senere. Og at han kom til å trøste broren min også. Det var liksom mamma som var umulig å trøste.

Mamma så ikke mot oss, selv om jeg tenkte at hun visste at vi var der. Hun måtte jo høre broren min. Hun reiste seg fort opp, veltet kofferten i samme bevegelse og gikk mot bilen. «Få nøklene!» skreik hun til pappa, pappa ga henne nøklene til bilen og hun satte seg inn. Motoren startet, og hun vrentet bilen ut av gårdsplassen i en rasende fart og dro sin vei. Igjen. Jeg husker godt at jeg tenkte at hun dro fra oss nok en gang. Jeg var redd for henne og lei meg for at hun ikke ville være sammen med oss og ta imot all den trøsten jeg hadde inne i meg til henne.

Ina: Jeg husker at vi var på hytta til mormor og morfar. Jeg var 7 år og ønsket meg søsken. Jeg husker ikke helt hva som hendte, men jeg tror at jeg ikke hørte på beskjed, var vanskelig eller noe. Jeg husker at mamma ble veldig sint og dro meg med i armen til bilen for å reise hjem. Pappa kom bakerst, han kjører og må dra når hun vil dra. Jeg husker at jeg var sint og ville ikke hjem. Jeg husker at mamma sa at hvis ikke jeg var grei nå så kunne hun ta bort det fosteret/barnet (husker ikke helt ordene) hun hadde i magen. Jeg skjønte at jeg endelig skulle få et søsken.

Jeg husker at jeg spurte om hvordan man kunne ta det bort, og jeg trodde ikke det var mulig å gjøre. Jeg husker hun sa at det kunne legen ordne. Jeg husker at jeg var redd og gråt for jeg ville ikke at hun skulle gjøre det, jeg ville ha ett søsken. Jeg husker at pappa sa nei ikke si sånn, og gjorde det han kunne for å roe situasjonen.

Jeg husker at hekken rundt hytta var frodig og grønn, jeg husker at ordene om å ta bort fosteret/barnet ble sagt ved siden av bilen utenfor hekken. Jeg husker at pappa var rolig, men sa nei og forsøkte å roe situasjonen. Jeg husker at jeg hadde en rar følelse i magen og brystet.

Linn: Jeg har svært få minner fra barndom og ungdom som er fra direkte møter/samvær med mamma. Hun var vel alltid der, men det er kun ett minne hvor hun er tydelig for meg. Eller rettere sagt så er hun ikke tydelig der heller, men det er det eneste som popper opp. Ja..

Jeg husker at det var en sommerdag, jeg var nok 7 eller 8 år. Og jeg lurer på om det var en planleggingsdag eller slikt på skolen, for jeg skulle nok egentlig vært på skolen, men det var ingen feriedag. Og det må ha vært på sensommeren. Vi var ofte på turer og slik med naboene, «tante» og hennes to barn som var like gamle som broren min og meg. (Faren min jobbet mye utenlands)

Vi var på ..., en badestrand som vi var ofte på. Og på vei til stranden så hadde vi dratt innom en av gårdene som hadde sånn selvplukk av jordbær. Vanligvis så var vi der og plukket ett helt brett med 12, eller no, slike små, grønne kurver/bokser med jordbær, som mamma styrte og ordnet og syltet og gud vet hva hun gjorde med alle de bærene! Det var alltid full fart med safting og bær og stilker (rips ol.) og stener (kirsebær...) Og hjemmelaget syltetøy med sånt ekkelt, hvitt «stearin» lokk på slik at det skulle holde seg HELE vinteren. Ler hehe

Men denne gangen husker jeg at vi var innom gården for å plukke jordbær til bare akkurat de to kurvene som vi skulle ha med på stranden. Tante og mamma hadde kjøpt med helt fersk loff, smør og sikkert no saft av bær de hadde «slaktet» selv eller no... (De hadde garantert ikke med ferdige, små bokser med Solrik juice/saft i alle fall) Nei, det var nok saft som skulle helles i plastkopper på stranden, og som det alltid kom ett eller flere sandkorn oppi. Kjempeirriterende...

Det var stekende varmt, og knallblå himmel. Og så var det nesten ingen andre på stranden, liksom nesten bare oss seks.. Jeg husker at jeg fra stranda kunne se opp på gården hvor vi nettopp hadde vært, og BARE plukket TO jordbærkurver!

Jeg husker at jeg satt på strandhåndklene og at jeg så på mamma delte opp loffen i litt for tynne skiver, gud forby ferdigkutta brød fra Kiwi liksom... Det var supergodt med gode, tykke, ferske loffeskiver med smør og jordbær som mamma rørte sammen der og da på stranden mens jeg satt og venta. Det luktet fersk loff og selvsagt så luktet det veldig jordbær da jeg fikk skiven i hendene.. (Var det egentlig «lov» å spise loff på en hverdag...?) Jeg husker veldig godt den knallrøde fargen på jordbærene som lå på den hvite, luftige loffskiven. Det var SÅ GODT, og det kjentes (av en eller annen grunn) litt ulovlig ut...? Og selv om jeg slett ikke kan huske at mamma sa noe, eller at vi snakket direkte sammen, hun snakket sikkert

mest med tante uansett, så var det en veldig nærhet, til henne, i den stunden der som gjør at den loffskiven med nyrørte jordbær på stranden er det (nesten) eneste klare minnet jeg har...

Vedlegg 2. Forespørsel om deltakelse

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet

«Å minnes sin mor»

Jeg er masterstudent i familierapi og systemisk praksis ved VID, Den vitenskapelige høyskole, avdeling Diakonhjemmet. Til daglig arbeider jeg som klinisk spesialist i psykiatrisk sykepleie og familierapeut ved BUP poliklinikk i Drammen. Jeg er en av fire mastergradsstudenter tilknyttet et hovedprosjekt som har minnearbeid som metode- og diskursanalyse som analysemodell. Oppgavene skrives imidlertid som selvstendige prosjekter.

Tema og foreløpig oppgavetekst er «**Hvordan konstruerer kvinner sine minner om mor -og hvilken betydning har følelseladete minner om mor for voksne kvinners selvopplevelse og diskursiv praksis**»

Kriterier for å delta i undersøkelsen er å være kvinne oppvokst i Norge, mellom trettifem til førtifem år og ha egne barn.

Dersom dere er villige til å delta vil dere få informasjon per mail for å informere om hvordan jeg går frem for å hente inn og registrere deres minner, og hvordan jeg vil bruke denne informasjonen. I andre del vil jeg ha en workshop, hvor jeg møter dere i en gruppe. Jeg antar at dette møtet varer i omlag timer- og det ledes av meg i en trinnvis prosess.

Tema for vår work-shop vil være «*Mitt sterkeste minne om mor*»

Jeg tar opp hele sekvensen på lydbånd. Jeg vil transkribere hele materialet. Det vil si at jeg skriver ned alt som blir sagt i denne gruppen. Den nedskrevne teksten vil danne grunnlag for min diskursanalyse. En medstudent i denne gruppen vil høre på lydopptaket for å være min drøftingspartner i diskursanalyse.

Alle identifiserbare data som navn eller andre personlige opplysninger vil bli anonymisert. Det vil si at ingen vil kunne spore opplysninger direkte tilbake til deg/ dere. Lydopptaket blir slettet etter at materialet er transkribert og studien er ferdig. Det er kun undertegnede som har tilgang til materialet i tiden prosjektet pågår. Prosjektet skal etter planen avsluttes 16 mai 2017- alt materiale slettes senest 24.07.17.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymisert eller fjernet.

Daglig ansvarlig er høyskolelærer Siv Myhra ved VID Den vitenskapelige høyskole, avdeling Diakonhjemmet i Oslo.

Studien er meldt og godkjent for oppstart ved Personvernombudet for forskning, NSD - Norsk senter for forskningsdata AS.

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studien, og er villig til å delta

, dato)

Vedlegg 3. Meldepliktskjema, svar fra NSD

Siv Merethe Myhra
VID Diakonhjemmet VID vitenskapelig høgskole
Boks 184 Vindern
0319 OSLO

Vår dato: 31.08.2016

Vår ref: 49652 / 3 / STM

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 30.08.2016. Meldingen gjelder prosjektet:

49652	<i>Å minnes sin mor</i>
	<i>Minnets betydning for voksne kvinners opplevelse av seg selv, mening og sammenheng.</i>
<i>Behandlingsansvarlig</i>	<i>VID vitenskapelig høgskole, ved institusjonens øverste leder</i>
<i>Daglig ansvarlig</i>	<i>Siv Merethe Myhra</i>
<i>Student</i>	<i>Sølvi Våge</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31. Behandlingen tilfredsstiller kravene i personopplysningsloven.

Personvernombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 24.07.2017, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Kjersti Haugstvedt

Siri Tenden Myklebust

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Kontaktperson: Siri Tenden Myklebust tlf: 55 58 22 68
Vedlegg: Prosjektvurdering
Kopi: Sølvi Våge soelvi.vaage@gmail.com

Prosjektvurdering - Kommentar

Prosjektnr: 49652

Rekrutteringen skjer via eget nettverk. Ved rekruttering via eget nettverk er det spesielt viktig at forespørsel rettes på en slik måte at frivilligheten ved deltagelse ivaretas.

Ifølge prosjektmeldingen skal utvalget informeres muntlig om prosjektet og samtykke til deltakelse. For å tilfredsstille kravet om et informert samtykke etter loven, må utvalget informeres om følgende:

- hvilken institusjon som er ansvarlig (VID vitenskapelig høyskole)
- prosjektets formål / problemstilling
- hvilke metoder som skal benyttes for datainnsamling (gruppeintervju, lydopptak)
- hvilke typer opplysninger som samles inn
- at opplysningene behandles konfidensielt og hvem som vil ha tilgang
- at det er frivillig å delta og at man kan trekke seg når som helst uten begrunnelse
- dato for forventet prosjektslutt 24.07.2017
- at data anonymiseres ved prosjektslutt
- hvorvidt enkeltpersoner vil kunne gjenkjennes i den ferdige oppgaven
- kontaktopplysninger til student og veileder

Det behandles enkelte opplysninger om tredjeperson. Det skal kun registreres opplysninger som er nødvendig for formålet med prosjektet. Opplysningene skal være av mindre omfang og ikke sensitive, og skal anonymiseres i publikasjon. Så fremt personvernulempen for tredjeperson reduseres på denne måten, kan student unntas fra informasjonsplikten overfor tredjeperson, fordi det anses uforholdsmessig vanskelig å informere.

Personvernombudet legger til grunn at student etterfølger VID vitenskapelig høyskole sine interne rutiner for datasikkerhet.

Forventet prosjektslutt er 24.07.2017. Ifølge prosjektmeldingen skal innsamlede opplysninger da anonymiseres. Anonymisering innebærer å bearbeide datamaterialet slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes. Det gjøres ved å:

- slette direkte personopplysninger (som navn/koblingsnøkkel)
- slette/omskrive indirekte personopplysninger (identifiserende sammenstilling av bakgrunnsopplysninger som f.eks. bosted/arbeidssted, alder og kjønn)
- slette digitale lydopptak